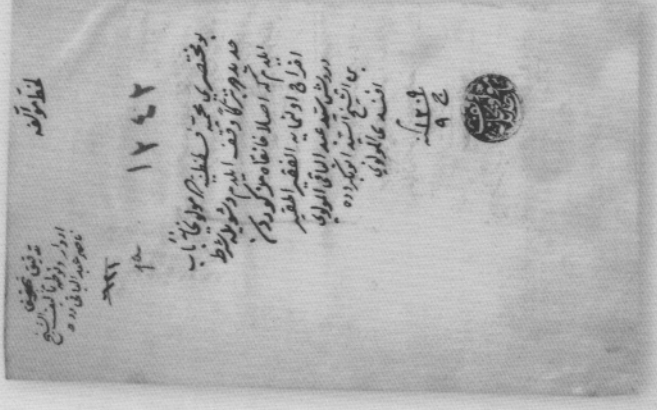


Tedkîk ü Tahkîk

İnceleme ve Gerçeği Araştırma

Nâsır Abdülbâkî Dede

Açıklama ve Notlarla Günümüz Türkçesine Çeviren:
Yalçın Tura



Pan Yayıncılık: 119

ISBN 975-8434-92-6

Nâsır Abdülbâkî Dede

İNCELEME VE GERÇEĞİ
ARAŞTIRMA
(Tedkîk ü Tahkik)

Açıklama ve Notlarla
Günümüzün Türkçesine Çeviren
Yalçın Tura

- Pan Yayıncılık Birinci Baskı: Mart 2006
- Kapak Grafiği: Fatih Durmuş
- Baskı: Ayhan Matbaası (0212) 629 01 65
100 Yıl Mas-Sit. 5.Cad. No.47
Bağcılar/İstanbul

Pan Yayıncılık

Barbaros Bulvarı 74/4 Beşiktaş 34353 İstanbul
• Tel.: (0212) 261 80 72 - 227 56 75
• Faks: (0212) 227 56 74
www.pankitap.com



Yalçın Tura, 23 Mart 1934 yılında İstanbul'da doğmuştur. Küçük yaşta müziğe ilgi duymuş, Seyfettin Asal ile keman, Demirhan Altuğ ile armoni, Cemal Reşit Rey ile kontrpuan ve kompozisyon çalışmıştır. 1954'te Galatasaray Lisesi'ni bitirerek İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'ne yazılmış ve orada felsefe, pedagoji ve arkeoloji öğrenimi görmüştür. 1955-1976 yılları arasında bağımsız besteci olarak çalışarak pek çok filme ve tiyatro eserine müzik yazmış, bu arada çeşitli ödülleri kazanmıştır. 1976'da İstanbul'da kurulan Türk Musikisi Devlet Konservatuari'na öğretim üyesi olarak katılmıştır. 1982'de İstanbul Teknik Üniversitesi'ne bağlanan bu kurumda doçent ve profesör olarak çalışmalarını sürdürmüştür. Müzikolojisi bölümünü kurmuş, bölüm başkanı, yönetim kurulu üyesi ve müdürlük gibi görevler üstlenmiş ve 2001'de emekli olmuştur. Başta TRT olmak üzere, çeşitli kurumlarda jüri üyelikleri ve danışmanlık yapmıştır. Yapıtları ve çalışmaları için pek çok ödül kazanmıştır.

Başlıca yapıtları: *Orkestra için dört senfoni, orkestra ve çeşitli solo çalgılar için beş konçerto. Solo keman ve dokuz yaylı çalgı için Oyun Havaları. Orkestra için Süitler. Orkestra için Toccata. Yaylılar için Adagio. Yaylılar için Süitler. Çeşitli oda müziği yapıtları, sonatlar. Keman ve piano için Ballad. "Yaratılış" ve "Topkapı'da Bir Aşk Masalı" adlı iki bale müziği. "Sevmek Nedir?" adlı melodram. "Kacaraoğlan" operası. "Şeyh Galib'e Saygı" ve "Vatanım" adlı iki kantat. "Dört Kitabın Ma'nası" adlı oratoryo. Çeşitli koro parçaları. Şarkılar. Film ve tiyatro ve TV dizileri için müzikler.*

Yayınlanmış kitapları, *Türk Müsiki'si'nin Mes'eleleri* (Pan Yayıncılık, 1988), *Kantemiroğlu'Yı Tura, Kitab-ı ilmi'l-mûsiki' alâ vec-hi'l hurulat*, (Tura Yayınları, 1976; Yapı Kredi Yayınları, 2001).

İÇİNDEKİLER

Çevirenin Önsözü	7
Seyyid Abdülbâkî Nâsir Dede Efendi [Şeyh]	9
Hayatı	9
Eserleri	11
Abdülbâkî Nâsir Dede'nin Nazariyatçılar Arasındaki Yeri ve Önemi	14
Kitabın İncelenmesi	16
Giriş Bölümüyle İlgili Notlar	23
Tedkik ü Tahkik'in yazarının el yazısıyla ilk sahifesi	24
Tedkik ü Tahkik'in ilk sahifesinin transkripsiyonu	25
Tedkik ü Tahkik'in Günüümüzde Konuşulan Dile Çevirisi	
Vakuf Bildirimi	27
Önsöz	29
Biraz Yararlı Bilgi İçermektedir	
Birinci Bölüm	32
On dört makamın açıklanması. Kolaylık	
İkinci Bölüm	41
Bileşimler konusundadır	
Tamlama	67
Üçüncü Bölüm	68
Usûllerin açıklanması	
Sonsöz	74
Biraz kurallarla ilgilidir	
İnceleme ve Araştırma'nın Eki	74
Uyarı	80
Metinle İlgili Notlar	80
Kaynaklar	83
Makamlar ve Terkibler (Bileşimler) Buldurusu	84
Usûller Buldurusu	88

Çevirenin Önsözü

Tedkîk ü Tahkîk ve Tahrîriye üzerinde çalışmaya 1974 yılında başladım. Yazmaların tıpkıbasımı ile transkripsiyonunu ve günümüz diline çevirisini birarada yayımlamayı düşünüyordum. Çeşitli nedenler ve özellikle, bu gibi konular karşısında sergilenen ilgisizlik, bu düşüncemi gerçekleştirmeme engel oldu. Türk Müsikîsi Devlet Konservatuarı'nın İstanbul Teknik Üniversitesi'ne bağlanmasından ve orada bir Müzikoloji Bölümü'nün kurulmasından sonra, 1990-1995 yılları arasında öğrencilerimle yaptığım seminer çalışmalarında, Tedkîk'i birkaç kez ele aldık. Eserin dilinin bugünün insanlarıncı pek rahat anlaşlamadığı ortaya çıkınca, onu bugünkü Türkçe'ye aktarmak gerektiğini düşündüm ve bunu hemen gerçekleştirdim. Bu şekilde öğrencilerimin ve bazı araştırmacı dostlarının ilgisini çektiğini görünce de, uzun zamandan beri bilgisayarımın belleğinde duran bu metni, daha fazla beklemeden, çevremdekilerin yararlanmasına sunabilmek ve bu konuda ileride yapabilecek daha kapsamlı çalışmalara yardımcı olabilmek için, yayımlamaya karar verdim. Elbette, yukarıda belirttiğim gibi, orijinal metnin tıpkıbasımını ve hazır bekleyen transkripsiyonunu eklemek, çeşitli nüsha farklarını göstermek, tanımları nota örnekleriyle de açıklamaya çalışmak çok daha iyi olurdu; ama bu durumda, ortaya çıkacak kitabın gerek hacmi, gerek bedeli, şimdikininki en az dört beş katına yükselir, üzerine konacak fiyat da, esere ilgi duyabile-

cek pek çok kimsenin, özellikle de öğrencilerin maddî olanaklarının çok üstüne çıkardı. Sunulan şekliyle, kitabın ve içerdği bilgilerin, daha geniş bir kitleye, daha kolay ulaşmasının sağlanabileceğine inanıyorum. Bu vesileyle, Abdülbâkî Dede'nin, bu küçük ama çok önemli eserinin, günümüzde daha iyi tanınmasına bir nebze katkı olursa, kendimi mutlu sayacağım.

Gözden kaçmış kusurlarım için okuyucularımın hoşgörüsüne sığınıyor, Abdülbâkî Dede'ye, bir kez daha, Yüce Tanrı'dan rahmet diliyorum.

Yalcın Tura

SEYYİD ABDÜLBÂKÎ NÂSIR'İ DEDE EFENDİ [Şeyh]

Hayatı

Mevlevî şeyhi, şâir, neyzen, bestekâr, müzik bilgini. 1765 yılında, İstanbul'da, Yenikapı Mevlevihânesi yakınlarında bir evde doğdu. Halvetî şeyhi Ahmed Efendi'nin öğrencisi, Yenikapı Mevlevihânesi şeyhi, Kütahyalı Ebû Bekir Dede Efendi (1705-1775) ile, Galata Mevlevihânesi şeyhi, büyük bestekâr Nâyî Osman Dede Efendi'nin oğlu Sırrî Abdülbâkî Dede'nin kızı Saîde Hanım'ın ortanca oğludur. Kendisine dedesinin adı verilmiştir. Ağabeyi, babalarının ölümünden sonra, Yenikapı Mevlevihânesi'ne şeyh olan Ali Nutkî Dede Efendi (1762-1804), küçük kardeşi ise gene aynı dergâha bir süre şeyh olan Abdürrahîm Künhî Dede Efendi'dir. (1769-1831) 1804 Ağustos'unda dergâha şeyh olmuş ve 24 Şubat 1821 gecesi saat 5'te ölümüne dek, on altı yıldan fazla şeyhlik yapmıştır.

Eğitimiyle, ilkin babası ilgilenmiştir. Onun ölümü üzerine, genç Abdülbâkî, bir yandan, Milas Müftüsü oğlu Halil Efendi'den Arapça'yn, Farsça'yı ve dînf ilimleri öğrenirken, bir yandan da dergâhda sema' meşkine ve daha on bir yaşında iken, âyînlere katılmaya başlamıştır. Bu arada, dergâhdaki müzikçilerden müzik bilgileri almış ve ney üflemeyi öğrenmiştir. İyi bir müzikçi olan ve sonradan Türk müziğinin en büyük üstadlarından biri sayılan İsmail Dede'nin yetişmesinde büyük katkı bulunan Ali Nutkî Dede'nin,

kardeşi Abdülbâkî'nin eğitiminde de önemli bir payı ve etkisi olduğu muhakkaktır. Ebû Bekir Dede Efendi'nin ölümü üzerine, "Bâb-ı cedîd" yâni Yenikapı Mevlevîhânesi şeyhliğine getirilen Ali Nutkî Dede'nin şeyhliği sırasında, çilesini tamamlayıp "Dede" unvanını almış olan Abdülbâkî, uzun süre, bu dergâhın Neyzenbaşlığı görevini de üstlenmiştir. İsmail Ded'e ney öğreten de odur.

Otuz yaşına doğru, 1209/1794-5'de Şerife Fatma Hanım'la evlenmiştir. Bu evlilikten muhtelif tarihlerde yedi çocuk sahibi olduğu anlaşılmakta ise de, bu çocuklardan dördü, küçük yaşlarda vefat etmiş, ancak üçü, belli bir süreye hayatta kalabilmiştir. Büyük oğlu Ebû-bekir Şaban 1226'da sema'a girmiş, küçük oğlu Hüseyin Receb küçücükken sikke giymiş, üç yaşındayken Kur'an okumaya başlamıştır. Kızı Şerife Ayşe Sıdka 1812'de, en küçük oğlu Osman Salâhüddin ise 1235/1839'da doğmuştur. Abdülbâkî Dede'nin soyu onun kanalıyla günümüzdekî süregelmiştir.

Ali Nutkî Dede'nin ölümünden sonra, 1804 yılının Ağustos'unda, Hacı Mehmed Çelebi tarafından Yenikapı Mevlevîhânesi şeyhliğine getirilen Abdülbâkî Dede, 1814 yılında, Kazasker Mekkîzâde Mustafa Asım Efendi tarafından dergâhın vakıf işlerine bakmakla da görevlendirilmiştir. 16 yıl 8 ay Yenikapı Mevlevîhânesi şeyhliğinde bulunan ve bu süre içinde, başta III. Selim ve II. Mahmud gibi pâdişahlar olmak üzere, devrin büyükleri tarafından ilgi gösterilip korunan Abdülbâkî Dede, 23 Şubat 1821 (20 Cemazıyevlevvel 1236) Cuma günü, 56 yaşındayken vefat etti ve Yenikapı Mevlevîhânesi hamûşânına gömüldü. Mezar taşına Safâî'nin şu tarih mısraı yazılmıştır:

Âlem-i lâhûta cân atdı bu dem Bâkî Dede (1236)

Eserleri

A. Edebî eserleri

1- Terceme-i Menâkıbü'l-Ârifin

Ahmed Eflâkî Dede'nin, "Menâkıbü'l-Ârifin" adlı eserinin, Farsça'dan Türkçeye çevirisidir. Mevlâna Celâleddîn ve çevresindekilerle, Mevlevîlik'in oluşumu konularında önemli bilgilerin yer aldığı bu kitabın çevirisine 1208/1793 yılında, Seyyid Ahmed Dede'nin yöreklendirmesi üzerine başlayan Abdülbâkî Dede, çeviriyi 1212/1797 yılında tamamlamış ve "Terceme-i Menâkıbü'l-Ârifin" ve "Terceme-i Eflâkî" adıyla, devrin pâdişâhı III. Selim'e sunmuştur. Eserin, yazarın el yazısıyla yazılmış bir nüshası, Süleymâniye Kütübhânesi'nde, Nâfiz Paşa yazmaları arasında 1126 numarayla kayıtlıdır.

2- Şerh-i Ta'rib-i Şâhidî

Yenikapı Mevlevîhânesi şeyhlerinden Mûsâ Dede'nin (1092/1681-1157/1744) "Ta'rib-i Şâhidî" adlı Arapça eserine yazılmış Türkçe açıklamalardan oluşan bu esere, Abdülbâkî Dede 1213/1798 yılında başlamış, 1215/1800 yılının Teşrin-i evvel (Ekim) ayının 12'sinde tamamlayarak onu Yenikapı Mevlevîhânesi'ne vakfetmiştir. Yazmanın bilinen tek nüshası bugün Süleymâniye Kütübhânesi'ndedir. (Nâfiz Paşa yazmaları, 1483)

3- Dîvân-ı Eş'ar

Abdülbâkî Dede, 1209/1794-5 yılından başlayarak, yazdığı şiirleri "Dîvân-ı Eş'ar" adını verdiği defterde toplamıştır. Yaklaşık 3000 beytin yer aldığı bu yazma da Süleymâniye Kütübhânesi'ndedir. (Nâfiz Paşa yazmaları, 941) Şiirlerinin çoğunda kullandığı "Nâsır" mahlası, Abdülbâkî De-

de'nin adeta ikinci bir adı olmuştur.

4- Defternâme-i Dervîşân

Ali Nutkî Dede'nin, şeyhliği sırasında, çile çıkarırları, sema'a girenleri, gelip gidenleri ve dergâhda olup biten çeşitli olayları yazmaya başladığı, birtakım notlar aldığı bu deftere, onun ölümünden sonra şeyhlik postuna oturan Abdülbâkî Dede de aynı şekilde notlar yazmayı sürdürmüştür. Süleymânîye Kütübhânesi'nde, Nâfiz Paşa yazmaları arasında 1194 numarayla kayıtlı bulunan bu defter tek nüshadır. Soyundan gelen Doç.Dr. Abdülbâkî Nasır Baykara'da bunun devamı sayılabilecek başka bir defter daha bulunmaktadı. ²

B. Müzik Nazariyatıyla ilgili eserleri

1-Tedkîk ü Tahkîk

Abdülbâkî Dede, günümüzün diline çevirecek sunduğumuz bu önemli eseri yazmayı tasarlarken, birgün, kendisini ziyarete gelen pâdişâh musâhibi Seyyid Ahmed Ağa'ya niyetini açmış, onun yüreklendirmesi ve bir süre sonra Sultan III. Selim'in buyruğunu getirmesi üzerine, Hicri 1209 yılında tamamlayıp pâdişâha sunmuştur. Eseri beğenen III. Selim, birkaç bileşim daha yapıp yazılmasını buyurmuş, bunun üzerine yazar 1211/1796 yılında bir de Ek bölüm (Zeyl) kaleme almıştır. Yazarın el yazısıyla yazıp Yenikapı Mevlevîhânesi'ne vakfettiği nüsha, bugün Süleymânîye Kütübhânesi'nde, Nâfiz Paşa yazmaları arasında 1242 numarayla kayıtlıdır. Topkapı Sarayı Müzesi Kitaplığı'nda tezhibli bir nüshası, İstanbul Üniversitesi Kitaplığı'nda da başka nüshaları bulunmaktadır. ³ Çeşitli kişilerde de kopyaları vardır.

2. Tahrîriyye

1209 yılında, Abdülbâkî Dede, ebced notasını geliştirmiş, notanın yazılış kurallarını düzenlemiş ve bu notayla, III. Selim'in Sûz-i Dil-ârâ Âyîn'i ile bu âyîn için gereken saz eserlerini kağıda geçirerek, oluşturduğu ve "Tahrîriyye" adını verdiği bu eserini Sultan'a sunmuştur. Eserin bir nüshası, yukarıda sözünü ettiğimiz "Tedkîk ü Tahkîk" in bulunduğu cild içinde, 53 a-73 b sayfaları arasında yer almaktadır. Gene yazarın el yazısıyla yazılmış başka bir nüsha da, Süleymânîye Kütübhânesi'nde, Nâfiz Paşa yazmaları arasında 2898 numarayla kayıtlı bulunmaktadır.

C. Yaptığı Usûl ve Bileşimler

Abdülbâkî Dede, III. Selim'in öncülük ettiği "Yenilik" akımına uyarak, müzikte de yeni makamlar, bileşimler yapmak, usûller düzenlemek isteyen müzikçiler arasına katılmaktan kendini alamamıştır. "Tedkîk ü Tahkîk" de tanımını verdiği bileşimlerden: Dil-âvîz, Dil-dâr, Gül-ruh, Hissâr-Kürdî ve Rûh-efzâ adlarını taşıyan beşi ve "Şîrîn" adıyla tanıttığı usûl onun buluşudur. Ne yazık ki, bugün elimizde, bu bileşimlerle ve bu usûlle bestelenmiş ne ona, ne de bir başkasına ait bir eser var. Ashında, bir makam, bir bileşim bulan kimsenin, o makam ya da bileşime örnek olabilecek birkaç eser, hattâ bir fasıl bestelemesi gerekirdi.

D. Besteleri

1- Acem-Bûselik Mevlevî Âyînî.

Abdülbâkî Dede'nin elimizde bulunan tek bestesi bu âyindir. ⁴

Abdülbâkî Dede'nin İsfahân makamında bestelediği bilinen Mevlevî Âyînî ise, günümüze ulaşmamıştır.

Ebed notasını geliştiren ve kullanımını ögütleyen bestekârın, bu notayla, kendi bestelerini yazmamış olması düşündürücüdür. İki aded Mevlevî Âyîni besteleyebilen bu kişinin dînî, tasavvufî ya da din dışı daha başka eserler de bestelemiş, hattâ bunları, kendi geliştirdiği notayla tesbît etmiş olması mümkündür. Ne yazık ki, bugünek, böyle bir eser elimize geçmemiştir.

Abdûlbâkî Dede'nin Nazariyatçılar Arasındaki Yeri ve Önemi

M.S.X. yüzyıldan başlayarak, İslâm bilginleri arasında, çoğu Türk asıllı olmakla birlikte, eserlerini genellikle Arapça ya da Farsça yazan, Fârâbî, İbnî Sînâ, Safiüddîn, Şîrâzî, Maragahî, Lâdikî gibi önemli müzik nazariyatçılarınun yerini biliyoruz. Lâdikî'den sonra, bu konuya gösterilen ilginin tavsamaya başladığını görüyor ve uzun bir süre, müzik nazariyatı alanında önemli bir adla karşılaşmıyoruz. XVII. yüzyılın sonlarında, Türkçe bir nazariyat kitabı yazan ve kendine özgü bir nota yazısı icad ederek pek çok saz eserini unutulmaktan kurtaran Kantemiroğlu, Türk müziği hakkında ilginç bir gözlemde bulunuyor ve o çağda, bu müziğin "ilminin ihmal edildiğini, uygulamasının da bayağılaştığını" ileri sürüyor.⁵ Oysa, o çağ, Hafız Post, Receb Çelebi, Buhurcuoğlu gibi, günümüzde, Türk müziğinin en büyük bestekârları sayılan kişilerin yaşadığı dönem. Genç Kantemiroğlu'nun gözlemleri arasında, bu ünlü müzikçilerin, bir "Nühüft" makamının seyrinde, tanımında anlaşamadıkları da yer alıyor.⁶ Kantemiroğlu ise, müzik nazariyatına, alışılmışın çok farklı yaklaşıyor ve, özellikle Safiüddin'den sonra yayınlanan, dörthü ve beşli bileşimlerinden

oluşan fakat başlangıcı ve bitim yeri pek belli olmayan dizileri, bunların, sistemdeki on yedi basamağa göçürümlemini anlatmak yerine, makamları, perdelere göre sınıflandırıp başlangıcı, gezinme alanı, basamakları, genişlemeleri ve son durakları belirtilen ezgi hareketleri şeklinde tanımlama, seyirlerini bildirme yolunu seçiyor.

Kantemiroğlu'ndan yüz yıl kadar sonra, müzik nazariyatına ilgi duyan ve bu konuda "gerçeği inceleyip doğruyu araştırarak"⁷ öğrendiklerini bir kitapçıkta toplamaya kalkışan Nâsır Abdûlbâkî Dede'nin de, eski "Edvar" yazarlarının yolundan ayrıldığını, Kantemiroğlu'nunkine benzer bir yolu tercih ettiğini görüyoruz. Kendi de "uygulamayı nazariyeden öne aldığını" belirterek⁸ davranışını ve nedenlerini açıklıyor. Abdûlbâkî Dede, olgun bir Mevlevî dedesinin zartf üstübu ve inceliğiyle, yaşadığı çağda, müzik nazariyatının durumunu bizlere şu sözlerle anlatıyor:

"Her ne kadar, ülkemizde, bu ilmin teorisini bilen bilgin varsa da, bunlar çok zor bulunan, hattâ hemen hiç bulunamayan cinsten kişiler olduğundan, ben de, istek okulunda, yitlik öğretmenden⁹ ders okumaya ve elimden geldiğince birşeyler öğrenmeye çalışıyorum."¹⁰

Kantemiroğlu'nun yüz yıl kadar önce söylediklerini büyük ölçüde doğrulayan bu sözlerin de, Üçüncü Selim gibi, önemli eserler besteleyecek kadar müziğe ilgi duyan ve pek çok önemli bestekârı ve icracıyı koruyan bir pâdişâhın döneminde söylenip yazılmış olması dikkat çekicidir. Nâsır Abdûlbâkî Dede'yi, elimizdeki bu eserini yazması için yüreklendiren, destekleyen ve bu işi buyruğuyla sağlama alıp ödüllendiren de Üçüncü Selim olmuştur. Abdûlbâkî Dede'nin geliştirdiği "ebed" notasıyla tesbît ettiği en önemli

eser de gene bu pâdişâhın Sûz-i dil-ârâ makamında bestelediği Mevlevî Âyfini'dir.

Kitabın İncelenmesi

Çevirimize esas aldığımız nüsha Süleymânîye Kütübhanesi'nde, Nâfiz Paşa yazmaları bölümünde 1242 numarayla kayıtlı nüshadır. Yazarın el yazısı, Talik hatla yazılmış, her sayfasında genellikle 17 satır bulunan 53 varak (bazı varaklar boştur) "Teddîk ü Tahkîk"e ayrılmıştır. Sayfa kenarlarında yer yer düzeltmeler ve daha küçük yazılmış notlar vardır.

Kitap, başlıksız bir Başlangıç, Önsöz, üç Bölüm ve bir Sonsöz'le, birkaç yıl sonra eklenmiş bir Ek'den oluşmaktadır.

Başlangıç'ta, Besmele, Hamdele ve Salevât'dan sonra, yazar, kendi hakkında kısa bilgi vermekte, kitabın yazılış sebebini, adını ve bölümlerini bildirmektedir.

Önsöz'de ise Müzik hakkında genel bilgiler, müziğin sınıflandırılışı ve bu konulardaki görüş farklarından söz edilmektedir. Yazara göre, "uygulama konusunda yazılmış olan müstakîf kitapları, taban tabana zıt, karşıt fikirlerle doludur."¹¹

I. Bölüm, "14 Makamın Açıklamışı" altı başlığını taşımaktadır. Açıklamalara geçmeden önce, yazar, kullanılan perdeleri, ses sistemini tanıtmakta ve Yegâh'dan Tîz Hüseyin'e kadar uzanan alan içinde yer alan 37 perdenin, önce, sırasıyla adlarını saymakta ve bunların ney'den nasıl elde edileceğini anlatmakta ve ney'in üflenışı hakkında kısa bilgi de vermektedir. Bu geçit, bir bakıma, bir ney metoduna giriş sayılabilir. Yazar, ilk sekizlide, geleneğe uyarak 17

perde sayarken, ikinci sekizlide, Gerdâniye ile Şehnâz arasında yer alması ve ilk sekizlide "Şûrî" adını verdiği perdelerin üst sekizlisini oluşturmaya gereken perdeyi atlamaktadır. Bu yüzden, ikinci sekizlideki perde sayısı 16'dır. Tîz Nevâ ile kapanması gereken, iki sekizlilik geleneksel alan, tîz tarafda, aradaki yarım perdelerle birlikte, bir tam ses ge-nişleyerek, Tîz Hüseyin'e ulaşmaktadır.¹² Yazar, perdeler arasındaki oranlardan söz etmeyerek gelenekten bir kez daha ayrılmaktadır.

Önce adları açıklanan, sonra da tanıtımlarına geçilen makamların sıralanışı, bunların bir bölüğünün adlandırılışı da geleneksel anlatımdan farklıdır. Eskilerde 12 olan makam sayısı 14'e çıkarılmış ve III. Selim'in buluşu olan Sûz-i Dilârâ'ya bunların arasında yer verilmiştir. Segâh, Nişâbûr, Sabâ ve Nihâvend de eskilerin 12 makamı arasında sayılmayan adlardır. Eskilerin sınıflandırmasında yer alan 6 (bazı yazarlarda 7) âvâz (ya da âvâze) ve 24 (ya da 48) şu'be (ya da terkîb), yazarın anlatımıyla "birbirinin kolu sayı-larak, hepsine terkîb, (bileşim) denmiştir."¹³

Makamların tanıtımından sonra gelen Açıklama bölümünde ise, o güne kadar yazılmış nazariyat kitaplarında pek görülmeyen çok önemli bir konu ele alınmakta ve makamları oluşturan perdeler dışında, "Müzeyyin" (süsleyici) adıyla, ezgi oluşumunda rol oynayan bazı perdeler anlatılmaktadır. Süsleyicileri, önce "Gerekli Olan" ve "Gerekli Olmayan" diye, gerekli olmayanları da, ayrıca "Çok Yararlı", "Az Yararlı" şeklinde ikiye ayıran yazar, bu konunun bir yenilik olduğunu sayfa kenarına koyduğu notta açıklamaktadır. Yazarı, eski "Edvâr" yazarlarından ayıran önemli bir özellik de, onun, makamları, başlangıcı, bitimi belli olmayan, sadece, birtakım dürtlülerin ve beşlilerin birleşmesi

şeklinde sunulan diziler, devirler yerine, başlangıcı, gezinme yönü ve gezindiği perdeleri, kararı, genişleme ve süsleyicileriyle, "seyir" kavramını göz önünde tutarak açıklama ya çalışmasıdır. Yazar, yer yer, bir makama farklı dönemlerde verilen farklı adları, ya da aynı adla adlandırılan farklı makamları da açıklayarak, eski nazariyat kitaplarında kullanılan kalan pek çok noktanın aydınlığa kavuşmasına da önemli ölçüde yardımcı olmaktadır. Eski "Edvar" kitaplarında yer alan Zîr-efkend, Büzürg, Uşşâk gibi makamların özelliklerini ve sonraki gelişmelerini onun verdiği ipuçlarıyla anlamak mümkün olabilmektedir. Ayrıca, perdeler ve makamlardaki uyum ve makamların insan üzerindeki etkilerine de kitapta kısaca değinilmektedir.

II. Bölüm'ü Bileşim'lere ayıran yazar onları, a) Birbirini tamamlayan, "Ekleme" bileşimler, b) birbirleriyle karışan, "Karma" bileşimler, şeklinde ikiye ayırıyor.¹⁴ Daha sonra, 125 bileşimin adını sayıp, "Uyarı" ve "Açıklayıcı Bilgiler" başlığı altında, süsleyiciler, seyir ve seyiri açıklamak için kullanılan deyimler hakkında bilgi veriyor ve bileşimlerin seyirlerini, pek çoğunun, ne zaman ve kimin tarafından yapıldıklarını, bazılarının verilen farklı adları açıklıyor. Yer yer, sayfa kenarlarına düştüğü notlarda da önemli noktaları açıklayan yazar, ayrıca "Tamlama" başlığı altında birtakım uyarıları da unutmuyor.

III. Bölüm Usûllere ayrılmış. Usûllerdeki üç merteye ile hız konusuna kısaca değinen yazar, usûlleri oluşturan öğeleri, *sebeb*, *veted* ve *fasıla* gibi, aruz vezninin öğeleri yerine, *düm*, *tek*, *teke* ve *tek ke* şeklinde açıklayarak, bu konuda da eskilerden ayrılıyor ve o dönemde, özellikle Mevlevî dergâhlarında uygulanan esaslara, uygulamaya ağırlık verdiğini ortaya koyuyor. Anlatılan 21 usûl içinde, bilinen es-

ki usûllerin yanı sıra, Seyyid Ahmed Ağa tarafından oluşturulan Zarb-ı Hüner ve kendi oluşturduğu Şirin usûllerine de yer veren yazar, "Şarkı Düyek'i" adının kendi tarafından verildiğini de belirtiyor. 6 zamanlı Semâî usûlünün de, sonradan "Vals" adıyla anılacak şekilde, 3 zamanlı olarak gösterilmesi dikkati çekiyor.

Sonsöz, Kurallar'la ilgili. Yazar burada da, a) Ezgi hareketlerinin başlangıcı ve seyri, b) hız, c) söz ve müziğin uyumu ve etkisi gibi konularda kısa fakat dikkate değer açıklamalar ve görüşler bildiriyor.

Kitabını H.1209/M.1794-1795 yılında tamamlayan ve III. Selim'e sunan Abdülbâkî Dede, pâdişâhın, "Biraz daha bileşim yapılınsın ve onlar da yazılınsın" buyruğu üzerine, kitabına bir "Zeyl", Ek bölüm katmış. Bu bölümde de, önce yazılış sebebini belirttikten sonra, 11 bileşimin daha adını, seyirini ve yapanların adlarını bildirmiş. Bu 11 bileşimden 1.'den 7.'ye kadar olanlar III. Selim'in, 8. bileşim selef, 9. Abdülbâkî Dede'nin buluşları olarak tanıtılmakta. 10. ve 11. bileşimlerin adlarını da Abdülbâkî Dede koymuş. Bu bölüm, Abdülbâkî Dede'nin, III. Selim için yazdığı bir övgü, Kasîde ve onu izleyen tarihle son buluyor (H.1211/M.1796-1797).

Böylece, yazarı tarafından yer yer Muhtasar (Özet Kitap) diye anılan bu küçük kitapta, 14 makam, 125 bileşim ve 11 sonradan eklenmiş bileşim olmak üzere, tam 150 ezgi kalıbı ve 21 usûl tanıtılmış oluyor. Bu tanıtım sırasında, hemen bütün makam ve bileşimlerin ve bir kısım usûllerin kimin tarafından ya da en azından, hangi dönemde yapılmış olduğu da bildiriliyor. Böylece, Sûz-i dil-ârâ makamıyla, Hüzâm-ı cedîd, Evc-ârâ, Dil-ârâ ve daha pek çok bileşimin III. Sultan Selim'in, Aşîrân-Zemzeme bileşiminin bu

pâdişâhın musâhiblerinden Sa'dullah Ağa'nın, Ferah-fezâ bileşiminin gene bu pâdişâhın musâhiblerinden Seyyid Ahmed Ağa'nın, Sûz-i dil bileşiminin Halim Ağa'nın, Dil-keş ve Şevk-âver bileşimlerinin Arif Mehmed Ağa'nın buluşu olduğunu; Anber-efsân bileşiminin yazarın kardeşi Abdürrahîm Dede tarafından yapıldığını ve yukarıda belirttiğimiz beş bileşim ile Şîrîn usûlünün de yazarın eseri olduğunu öğreniyoruz.

Yazar, bütün bu bilgileri verirken, açık ve belirgin bir tarihleme yapmıyor fakat sözünü ettiği oluşumun, farklı zaman dilimlerinde yaşayan kişiler tarafından meydana getirildiğini ifade etmek için, birtakım ayırdedici sıfatlar kullanıyor. Bunları sıraladığımızda şöyle bir sınıflamayla karışlıyoruz :

1- Akdemûn (En eskiler), 2- Kudemâ-i mütekaddimîn (Öncekilerin eskileri), 3- Kudemâ (Eskiler), 4-Kudemâ-i müteahhirîn (Sonrakilerin eskileri), 5- Müteahhirîn (Sonrakiler), 6-Mütekaddimîn-i selef (Bizden öncekilerden öncekiler), 7- Eslâf (Bizden öncekiler), 8- Müteahhirîn-i selef (Bizden öncekilerin sonrakileri), 9- Fî zemâninâ (Günümüzde).

Abdûlbâkî Dede, kesin bir tarihlendirme yapmamakla birlikte, bize birtakım ipuçları veriyor. Bu ipuçlarından hareketle, Fârâbî'ye kadarki dönemin nazariyatçıları "akdemûn", Safiüddîn'i ve onun yolundan gidenleri "kudemâ", II. Murad ve Fatih dönemi nazariyatçıları "kudemâ-i müteahhirîn", Lâdikli Mehmed Çelebi'yi ve ondan sonra gelenleri "müteahhirîn", daha sonrakileri "eslâf", Nâyî Osman Dede ve Kantemiroğlu'nu "müteahhirîn-i selef" ve III. Selim dönemini "fî zemâninâ" sayabiliriz.¹⁵

Burada özellikle üstünde durulması gereken bir nokta

da, Abdûlbâkî Dede'nin müzik konusuna, soyut, nazarı bilgilerden çok, uygulamaya önem vererek yaklaşması, onu, yere ve zamana göre değişen, dinamik bir olgu olarak algılaması ve o şekilde aktarmaya çalışmasıdır. Onun kitabında, eski nazariyat kitaplarında karşılaştığımız matematik oranları, tek telin ya da dörtlü aralığının bölünme biçimlerini, çeşitli dörtlü ve beşlilerin yanyana gelmeleriyle oluşan ve pek çoğu uyumsuz olduğu için kullanılan usûl dâirelerini dâirelerini, aruz kalıplarına dayandırılan usûl dâirelerini göremiyoruz. Onların yerine, hangi perdenin, neyin hangi deliğinden, ne şekilde üflemeyle elde edilebileceği, hangi makamda ne gibi genişlemelerin, süslemelerin yapılabileceği gibi, somut, pratik, yararlı bilgilerle karşılaşlıyoruz. Bu bakımdan, onun bu "özet" değil, "özlü" kitapçığını, yalnız yazıldığı devir için değil, günümüz için de çok yararlı ve önemli bulduğumuzu belirtmek istiyoruz.

Yazıldığı dönemin İstanbul Türkçesi'nin en güzel örnekleri arasında yer alabilecek, yer yer oldukça ağdalı, yer yer çok açık, duru, öz Türkçe deyimlerle süslü bir dile, Mevlevî inceliğinin, kibarlığının izlerini yansıtan bir anlatım üslûbuna sahip bu kitabı, tamamlanışından iki yüz yıl sonranın, günümüzün Türkçesi'ne aktarıırken, anlamını, elden geldiğince açık biçimde ortaya koymaya, böylece bu önemli eserden, müzikçilerin ve müzikseverlerin daha uzun yıllar yararlanabilmelerine olanak sağlamaya çalıştık.

Giriş Bölümüyle İlgili Notlar

- 1- "Nâsır", Abdülbâkî Dedâ'nin "şiiirlerinde kullandığı "mah-las" olduğu için, kimi yerde Abdülbâkî adından önce, kimi yerde sonra yazılmakta, bu husûsda kesin bir hüküm bulunmamaktadır.
- 2- Bak. Başer, Fatma Âdile, *Türk Mûsikîsinde Abdülbâkî Nâsır Dede (1765-1821)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1996.
- 3- Topkapı Sarayı Müzesi Kütübhanesi. Emânet Hazinesi, 2069. İstanbul Üniversitesi Kütübhanesi. Türkçe Yazmalar, 5572 ve 9824
- 4- Batı notasıyla ilk baskısı: Yayına hazırlayanlar: Zekâîzade Ahmet (İrsoy), Dr. Suphi (Ezgi) ve Mesut Cemil (Tel), İstanbul Konservatuarı Neşriyatı, Türk Musikisi Klasiklerinden, Onuncu cilt, *Mevlevî Âyinleri*, V, İstanbul, Haşim Matbaası, 1935. Daha sonraki baskıları: *Mevlevî Âyinleri*, Hazırlayan: Sâdetin Heper, Konya Turizm Derneği Yayını, 1974 (1. baskı), 1979 (2. baskı)
- 5- Kantemiroğlu N. Tura, *Kitab-ı ilmi'l-mûsikî alâ vecih'i'l huru-fat*, s. 35, Tura Yayınları, İstanbul, 1976 ve Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2001.
- 6- Aynı eser, s. 107.
- 7- Metinle ilgili 3 numaralı nota bakınız.
- 8- Tedkîk ü Tahkîk. 2 b.
- 9- Metinle ilgili 2 numaralı nota bakınız.
- 10- Tedkîk ü Tahkîk. 2 a.
- 11- Tedkîk ü Tahkîk. 4 b.
- 12- Geleneksel sistemde, bir sekizlide 17, ilk sesin sekizlisi ile 18 nağme bulunduğuna ve iki sekizli aları burada bir tam ses eklenerek genişletildiğine göre, aslında Tiz Hüseynî'nin 38. perde olması gerekirdi.
- 13- Tedkîk ü Tahkîk. 5 b.
- 14- Bu konuda 15 a'daki notlar dikkat çekicidir.
- 15- Her ne kadar, makamların ve bileşimlerin yapıldıkları ileri sürülen dönemler incelenerek bir ayırım yapılması mümkün gibi görünse de, bu konudaki bilgilerde tutarsızlıklar ve çelişkiler bulunması yüzünden, yapılacak sınıflandırma tahminden öteye gidememektedir.

نسیم اسماء الحیو المرام
 حمدی غایه و شکر لای نهاده ای شعله
 که شکر لطایف اعلیٰ طوطی جان
 غدا و دفع عجز و الامه و اوصی
 آینه صفاتی و در سبده بر
 بقیه کلستان خردن بر در جاقرا
 و بلکه نشسته بهشت دن و ما با جان
 بورس ان ایله دی و صلوة و سلام
 پایان رسول الثقلین حضرت محمد
 المصطفیٰ که کسر و غنای لیسه
 مناسن لم یغثن بالقراء حدیث
 شریف کو طر شالی ایله آراسته
 ایله دی و علی آله و اصحابا جمعین
 اتابعه بوفقیه و خیر در ویش
 لکنه

Tedkik ü Tahkik'in yazarının el yazısıyla ilk sahifesi.

Süleymaniye Kütüphanesi, Nâfiz Paşa bölümü, 1242 / I v.1 b

Bi'smi'llâhi'r-rahmâni'r-rahim /

Hamd-i bî gâye ve şükr-i lâ-nihâye Hüdâ-yı
 müte'âle/ ki şekker-i letâif-i elhâmî tûti-i cânê / gıda ve
 der'i gümüm ü âlama devâ ve şaykal-ı / âyine-i şafa kıldı
 ve dem-be-dem her/ nağmeyi gül-sitân-ı ferahdan bir der-i
 cân-fezâ / ve belki neş'e-i behiştiden dimâğ-ı cânê / bu-
 resan eyledi ve şalavat ü selâm-ı bi- / pâyân Resûlü's-
 Şakaleyn Hâzreti **Muhammedü' / i-Muşşafâ'** ya ki kişver-i
 ginâyı **leyse / minnâ men lem yeteganne bi'l-kur'ânî** hadis-
 ü / şerif-i gevher-nişârları ile ârâste / eyledi ve 'alâ âlihi ve
 aşhâbihi ecnâ'in / ammâ ba'd, bu fakır ü hakir derviş /

(Seyyid)

Tedkik ü Tahkik'in ilk sahifesinin transkripsiyonu.

Li-hattı mü'ellifihi

Tedkik Tahkik

Edvâr ve Nota

Te'lifî-ş-Şeyh Nâsır Abdü'l-Bâkî Dede

(631 çizilmiş) 1242

[1a]

Bu muhtasar mahmiye-i Kostantaniyye'de Mevlevî-hâne-i Bâb-ı / Cedîd'e teberrûken vakfeyledim ve şöyle şart / eyledim ki aslâ hân-kâh-ı mezkûrdan / ihrac olunmaya. El fakrû'l-hakîr / dervîş seyyîd Abdü'l-Bâkî el Mevlevî / bin eş-şeyh es-seyyîd Abû-Bakr Dede / Efendi el Mevlevî /

Sene 1209

9 C

Mühür: Vakf-ı Mevlevî-hâne-i Bâb-ı Cedîd

Yazarın elyazısıdır.

İnceleme, Gerçeği Araştırma

Edvar ve nota

Şeyh Nâsır Abdülbâkî Dede'nin eseridir.

(631 çizilmiş) 1242

[1a] Bu özet kitabı Konstantaniyye (İstanbul) kentinde Yenikapı Mevlevîhânesi'ne uğur dileyerek vakfeyledim ve sözü edilen yapıdan asla dışarı çıkarılmamasını şart koştum. Mevlevî Şeyhi Seyyîd Ebû Bekir Dede Efendi'nin oğlu, yoksul ve değersiz Mevlevî dervîşi Seyyîd Abdülbâkî.

Yıl 1794

9 Cemâziyelâhir (30 Aralık)

Mühür: Yenikapı Mevlevîhâne'sine vakfedilmiştir.

*Ney değil neyzen değil nâyı nâlân eyleyen
Aşkıdır Molla-yı Rûm'un nâyı nâlân eyleyen*

*Ney değildir, neyzen de değildir ney'i inleten
Rûm Mollası'nın * aşkıdır ney'i inleten*

* Mevlânâ Celâleddîn Rûmî'nin

[1b] Esirgeyen ve Bağışlayan Allah'ın adıyla,

Yüce Allah'a sebebsiz hamd ve sonsuz şükür ki, sevimli ezgilerin şekerini can kuşuna besin, gamları ve üzüntülerini gidermek için ilaç ve safâ aynasına parlattıcı kıldı ve nağmeleri, zaman zaman, ferahlık gülbahçesine açılan, can verici bir kapı eyledi ve onlarla belki de canların usuna cennet sevinci doldurdu; ve "Kur'an'ı ezgilemeyen bizden değildir"¹ diyerek, cevher saçan şerefli hadisleriyle şarkılar ülkesini süsleyen, insanların ve cinlerin peygamberi Muhammed Mustafa'ya da, onun yakınlarının ve dostlarının tümüne de sonsuz salâvât ve selâm. Bundan sonra, [2a] Mevlevî şeyhi, Seyyid Ebû Bekir Dede Efendi'nin oğlu, bu yoksul ve zavallı Mevlevî dervişi, Seyyid Abdülbâkî, mûsikîî bilimini, gücümüz yettiği kadar öğrendikten sonra, uygulaması ve öğretisiyle ilgili birtakım kitaplar ele geçirip bilgimi arttırmaya heves ettim. Her ne kadar, ülkemizde bu ilmin teorisini bilen bilgin varsa da, bunlar çok zor bulunan, hattâ he-men hiç bulunamayan cinsten kişiler olduğundan, ben de, istek okulunda, yitik öğretmenlerden² ders okumaya ve elimden geldiğince birşeyler öğrenmeye çalışıyordum. Hüner Ülkesinin Yüce Efendisi, Bilgi Dostu, Yüce Şâhlar Şâhi, Mekke'nin ve Medîne'nin Hizmetkârı, Sultanlar Sultanı, Sultan Ahmed Han oğlu Sultan Mustafa Han oğlu Sultan Selîm Han'ın (Allah onun Halifelîğini ve Saltanatını zamanların sonuna, sonsuzadek sürdürsün.) [2b] yüce kişiliğinin çeşitli bilimlerde ve özellikle bu bilimde en üstün mertebeye oluşu, ben yoksulu yüreklendirdi ve mûsikîî uygulaması ve bilimi konusunda birşeyler yazma isteğimi uyandırdı. Pâdişâhımızın musâhiblerinden Seyyid Ahmed Âğa ile konuştuk, bu konu açıldığında tasarımı bildirdim. O da, Mutluluk Saçan Pâdişâhımızın konuya ilgi göstereceğini

söyleyerek işe başlamam için beni yüreklendirdi ve sonra pâdişâhımızın emirleriyle de sözünü doğruladı. Ben de, uygulamayın nazariyeden öne alıp bu özet kitapçığı yazarak, bir Önsöz, üç Bölüm ve bir Sonsöz biçiminde düzenledim. Önsöz'de ve Sonsöz'de birtakım yararlı bilgiler bulunmaktadı. Birinci bölümde, nağmelerin ve makamların oluşumu, ikinci bölümde bileşimler anlatılmaktadır. Üçüncü bölüm usûller konusundadır. Kitabımın adını da Allah'ın yardımını ve desteğiyle "İnceleme ve Gerçeği Araştırma" koydum.³

[3a]

Önsöz

Biraz yararlı bilgi içermektedir.

Bilenler bilir ki, ırlamak ve ezgi dinlemekten zevk almak, yeteneklerinin derecesine göre, bütün insanların doğasında vardır. Sevindiğinde ya da üzüldüğünde, çoğu zaman, insan şarkı söylemeye yönelir. Mûsikîî ile uğraşmasa da, köylüsü, efendisi, kendince ırlar ve mûsikîî dinlemekten zevk alır. Sadece, inkâr hastalığına tutulmuş ve doğaları, beyinleri hastalanıp bozulmuş kimseler dışında; Allah bizi onlardan korusun ve bağışlasın; çünkü ezgi dinlemekten zevk almak gönül ve can sağlığına delildir. Bazı kimselere tinsellik kanıtı, bazılarına da Yüce Tanrı'nın huzurunun habercisi ve kimliğinin parlıtıdır. Değerli bir beyitte de "Ey mitrib, sırlarımızı tekrarla, Cana can katan öykülerimizi tekrarla" denilmiştir.⁴

[3b] Ezgilerden zevk almak bir kimsenin doğasında

* Burada ezgi düzeni derken, nağmeler arasındaki oranları, dörtlülere ve beşlülere kasdediyoruz.

yoksa, o başka. Ama, bu saydıklarımızın ilk sınıfı çok azdır; ikinci sınıfdakiler de yok gibidir. Mûsikî kuyumculuğu da, yüce nebî (Allah'ın selâmı onun üzerine olsun) Hazreti Adem'den beri vardır. Davul ve ud da, hazreti Adem'e ya-
kın zamanda icad olunmuştur; yalnız, o zamanlar, bunların kuralları yoktu ve herkes yeteneğine göre çalıp söylerdi. Nağmelerin uyumu ya da uyumsuzluğu, ezgilerin birtakım incelikleri belirlenmiş değildi. Bilge kişilerin babası Fisa-
gor,⁵ zamanında, bilgelere baş olunca, nefis terbiyesi yoluyla bu mûsikî ilmini ortaya koyup tümel kurallara bağladı. Ondan sonra, bilgelere Aristot⁶ ve Farabî⁷ ve daha başka-
ları arasında şeyh Safiüddin Abdülmü'min⁸ [4a] nefislerini sıkıntıya sokarak ve düşünceleri birbirine ekleyerek bu bi-
limi geliştirdiler. Yalnız, en eskilerin (akdemün) ezgileri düzenleyiş^{*} başka türlü idi. Eskiler (kudemâ) ise, ezgileri, on iki makam, altı, başka bir deyişe göre de yedi âvâze, yir-
mi dört şu'be ve sayısız bileşim şeklinde sınıflandırdılar. Onlardan sonra gelenler (müteahhirin) gene on iki makam
varsaydılar ama bazılarını atıp onların yerine g ene aynı ad-
la bazı âvâzeleri ve de kendi buluşları olan dizileri koydu-
lar ve geri kalanları da başka türlü değerlendirdiler ve böy-
lece yedi âvâze, dört şu'be ve çok sayıda bileşim oluşturdular ya da varsaydılar. Deyimlerin evveliyatı tartışılmaz. Bütün bunlar, bu bilimin nazariyesi öğrenilince anlaşılıp bilinebilir. O zamandan bu zamana gelenedek, bu konular çe-
şitli biçimlerde ele alınmış ve çeşit çeşit deyimler ortaya konmuştur. O yüzden, [4b] uygulama konusunda yazılmış mûsikî kitaplarının çoğu birbirine taban tabana zıdd hü-
kümlele doludur; fakat, bu söylediklerimiz göz önüne alı-

* Burada da ezgi düzeni derken, nağmeler arasındaki oranları, dördlül-
eri ve beşlileri kastediyoruz.

arak dikkatle incelenirse aralarındaki farklar anlaşılır. Zaten, ezgi düzüümü, özel ilaçlara, macun bileşimlerine benzer.* Nasıl, usta ve işini iyi bilen bir hekim, denemiş özel ilaçlardan yenilerini yapabilir, eski macunları yenileyip başka dertlere devâ olarak kullanabilirse, bu sanatta da usta ve bilgili kişiler, yeni ezgi düzümleri bulabilir, eski düzümleri yeni bir şekilde ele alıp başka türlü değerlendirebilir. Özel ilaçların etkilerini yatarlarını öğrenmek için nefsi zora koşup terbiye etmek gerektiği gibi, ezgi düzüümünü de deneyerek özelliklerini öğrenmek için aynı uğraş gerekir. Sözüün kıyası, zamanımızda ve zamanımıza yakın zamanlarda, o ustaların ortaya koydukları [5a] değerli eserlerden alınıp kullanılan ezgiler, yeri geldikçe, Allah'ın izniyle, bildirilecektir. Bunlar, sonrakilere eskileri (kudemâ-i müteahhirin) tarafından yapılanlara ters düşse bile, yenilik sayılmalıdır; zîrâ, ezgilerin adlarındaki değişiklikler, yeni değerlendirmeler, yukarıda da söylendiği gibi, insan topluluklarında âdetdendir. Ayrıca, zamanımızda, eskiden yapılmışlara ek olarak, yeni yeni bileşimler ortaya konmakta ve mûsikî gül bağçesi böylece süslenerek cihâna safâ vermektedir. Bunların, gönüllerde gizli kalmasını insaf sahibleri doğru bulmayacaklardır. Bu Önsöz'de, sonrakilere eskilerinin (kudemâ-i müteahhirin) ve eskilerin (kudema) saydıkları makamlar, avâze, şu'be ve terkipler (bileşimler) onların varsayımı sonucu olarak değerlendirilmiş ve bu kısa kitaptan, [5b] makam sayısı on dörde çıkarılmış; âvâze, şu'be ve terkipler birbirlerinin kolu, dalı sayılarak, hepsine bileşim (terkiib) denmiştir; zîrâ, herkes, makamı asıl ve diğerlerini

* Bu adlar zamanımızda kullanılanlardır, önceleri, bazı perdelere başka isimler verilmiş idi.

kol saymakta birleşmektedir. Önsöz'deki bu açıklamaların ileride yaratı görüleceği gibi, kullanılan bazı mûsikî nazariyatı kitaplarındaki karışık görüşlerden doğan saçmalıklara ve bazı itirazcılarının gereksiz itirazlarına karşı, bu açıklamalar, sağlam delillere dayanan bir cevap da sayılabilir.

Birinci Bölüm

On dört makamın açıklanması. Kolaylık.

Ezgileri oluşturan perdeler otuz yedi tanedir. Şu adlarla tanınırlar, sırayla bildiriyoruz:*

Yegâh, Pes Bayatı, Pes Hisâr, Aştrân, Acem Aştrân, Irâk, Gevest, Râst, Şûrî, Zîrgüle, Dügâh, Kürdî, Segâh, Bûselik, Çârgâh, Sabâ, Hicâz, [6a] Nevâ, Bayatı, Hisâr, Hüseyinî, Acem, Evc, Mâhûr, Gerdâniye,⁹ Şehnâz, Muhayyer, Sûnbûle, Tîz Segâh, Tîz Bûselik, Tîz Çârgâh, Tîz Sabâ, Tîz Hicâz,¹⁰ Tîz Bayatı, Tîz Hisâr, Tîz Hüseyinî. Cana can katan ney'in delikleri ise, ağzından, üflenen yere değin yedi deliklidir; sırasıyla, birincisine **Dügâh**, ikinciye **Kürdî**, üçüncüye **Segâh**, dördüncüye **Çârgâh**, beşinciye **Sabâ**, altıncıya **Nevâ**, yedinciye **Aştrân**¹¹ adı verilmiştir. Bunları öğrendikten sonra, bilin ki, **Yegâh**'ın neyde kendine özgü bir perdesi yoktur. Nevâ perdesinin pesi olduğundan, inceden kalna doğru, üfleyen nefesinin birinci derecesi ile (ki ona dem, denir) yine, **[6b]** Nevâ perdesinden elde edilir. **Pes Bayatı:** bunun da bağımsız bir perdesi yoktur. O da, adı geçen perdeden (Nevâ perdesinden) üfleyen, başını eğdiği tarafa biraz eğilmekle elde edilir. **Pes Hisâr:** yedinci Aştrân deliğinin açığından, alışılmışdan fazla doğrultarak, **Aştrân:** âdet olduğu şekilde; **Acem Aştrân:** eğilinen tarafa biraz eğilmek-

le; **Irâk:** Pes Bayatı'de olduğu kadar eğilerek üflenir. **Gevaşt:** önceki Dügâh deliğinin kapalıysından, Pes Hisâr için olduğu kadar eğilerek; **Râst,** alışılmış (normal) şekilde; **Şûrî,** Irâk gibi üflenerek elde edilir. **Zîrgüle,** adı geçen deliği yarım açmakla, **Dügâh,** âdet olduğu gibi açmakla; **Kürdî,** adını taşıyan delikten elde edilir; **Segâh** da öyledir. **Bûselik,** dördüncü, Çârgâh deliğini yarım açarak, **Çârgâh** ise, âdet olduğu şekilde üflenir. **Sabâ,** Râst perdesinden Nevâ'ya çıkıyor, **Hicâz,** Nevâ perdesinden **[7a]** Râst'a iniliyorken (karşılaşılan ilk basamak) gibi düşünülerek beşinci, Sabâ deliğinden elde edilir. Nevâ, âdet olduğu gibi, Bayatı ise, Pes gibi altıncı, Nevâ deliğinden üflenir. Hisâr, ikinci derece üflemeyle, ilk Dügâh deliğinden, Zîrgüle şeklinde, Hüseyinî ise, o deliği tam açmakla üflenir. Acem, ikinci, Kürdî deliğinden, Evc, üçüncü, Segâh deliğinden elde edilir. **Mâhûr,** Bûselik şeklinde, **Gerdâniye** ise tam açarak, dördüncü, Çârgâh deliğinden; **Şehnâz,** beşinci, Sabâ deliğinden çıkarılır. **Muhayyer,** birinci, Dügâh deliğinden, **Sûnbûle,** ikinci, Kürdî deliğinden, üçüncü derecede üfleme ile elde edilir. **Tîz Segâh, Tîz Bûselik, Tîz Çârgâh, Tîz Sabâ, Tîz Hicâz, Tîz Nevâ, Tîz Bayatı** de, peslerinin çıktığı deliklerden, (aynı tarzda) fakat üçüncü derecede üflemeyle elde edilirler. **Tîz Hisâr** ve **Tîz Hüseyinî** de Hisâr ve Hüseyinî'nin çıktığı delikten, fakat dördüncü derecede üflemeyle çıkarılır. Bayatı perdesinden sonraki perdelerin bazıları, belirttiğimiz **[7b]** yerlerden başka deliklerden de elde edilebilirlerse de, bunları bildirmeğe gerek olmadıgından, vazgeçiyoruz. Bu saydıklarımızın üstünde birtakım perdeler daha varsa da kullanılmazlar. Alt tarafta ise, sine kemani'nda olduğu gibi, pesin pesi bazı perdeler bulursa da, bunlar ancak süs içindir ve he-men hemen hiç gerekmezler. Eğer, iç açıcı neyde bunlar

gerçekleştirilmek istenirse, yukarıda söylendiği gibi, Yegâh ile Nevâ bir sayılabildiğinden, onlar da, Nevâ'nın altındaki perdeler gibi düşünülebilir; ama, aralarına başka perdeler yerleştirmek doğru değildir ve bunların nasıl seslendirileceği kurala bağlı olmayıp kural dışıdır. Ancak, çeyrek seslik aralıklar, oynamalar için düşünülebilirler. Tanbûr'da da, Büselik perdesinin altına Nişâbûr adıyla bağlanan perdenin gereksiz bir karışıklık olduğuna şüphe yoktur,¹² [8a] zîrâ, Büselik ile Segâh'ın arası, hattâ, Yegâh'dan Tîz Hüseyinî'ye dek sıralanan bütün perdelerin aralarındaki açıklık zaten çok azdır. Araya yeni bir perde konmaya kalkılırsa, bunun ötekilerden farkı hissedilmeyecek kadar az olur; ayrıca, varlığı da, uyumlu oranlara uymaz. Bunların yasal delilleri nazariye bölümünde inceden inceye öğrenilebilir. Bundan sonra, Nevâ'dan Tîz Hicâz'a varıncayadek herbir perde, Yegâh'dan Hicâz'a dek sıralanan perdelerin karşılığıdır. Tîz Nevâ'dan Tîz Hüseyinî'ye kadar olanlar da onların ikinci katı sayılır. Öyle ki, nağme oluşturulurken, bunlar, birbirlerinin yerine kullanılabilirler. Her perde, önce on sekizincisi, (sekizlisi) sonra on birincisi (tam beşlisi) sonra sekizincisi (tam dördüslü) sonra yirmi sekizincisi (on ikilisi) sonra yirmi beşincisi (on birlisi) sonra dördüncüsü (büyük ikilisi) sonra üçüncüsü (mücennebi)¹³ sonra ikincisi (küçük ikilisi) sonra beşincisi (küçük üçlüsü) [8b] sonra altıncısı (orta üçlüsü) ile tam uyum içindedir. Bundan başka, "her kavmin kendi deyimi vardır" sözünü düşünürsek, bizden öncekiler, bizim, Yegâh, dediğimiz perdeye: Pencgâh, Aşîrân, dediğimize Acem ve daha başkalarına da buna benzer başka isimler kullanmışlardır; hattâ, uygulamada olan bazı nazariyat kitaplarındaki pek çok tanımda görülen çelişki ve uyumsuzlukların sebebi de budur. Fakat, sonrakilerin (mü-

teahhîrîn) ve sonrakilerin eskilerinin (kudemâ-i müteahhîrîn) varsayımlarına göre makam, asıl unsurlarıyla işitildiğinde, kendine özgü bir bütünlük, kişilik gösteren ve başka parçalara bölünmesi (başka şeye benzetilmesi) mümkün olmayan* esgidir.** Burada anlatılmak istenen ezginin deyim olarak anlamıdır. Bu tanıma geçekten uyanlar, sayacağımız şu on dört makamdır: **Râst, Segâh, Nevâ, Nişâbûr, Hüseyinî, Râhevî**,¹⁴ [9a] **Büselik, Sûz-i dil-ârâ, Hicâz, Sabâ, İsfahân, Nihâvend, Irâk, Uşşâk**.

Açıklama: Az sonra anlatacağımız gibi, bu on dört makam pek az nağmeye sahib olduğundan, onları süslemek için biraz başka nağmeler de katmak gerekir.*** Süsleyiciler de iki çeşittir; biri: gerekli olanlar, öbürü: gerekli olmayanlar.**** Gerekli olan süsleyiciler, asıl sesler arasında, çok kere gereken, çok kullanılan perdelerdir. Eskiler, bu perdeleri, makam daireleri içinde, asıl unsurlar arasında göstermişlerdir. Râst'da Nevâ, Uşşâk' da Acem perdesi gibi. Gerekli olmayanlar ise, bazı eserlerde ihtiyaç duyulup eklenmiş olan perdelerdir. Bunlar da iki çeşittir. Biri çok yararlı, öbürü, az yararlı olanlardır. Çok yararlı olanlar, eserlerde çok kullanılan süsleyici perdelerdir. Râst'da [9b] Yegâh perdesindeki dolaşan perdeler; Uşşâk' da Râst perdesi gibi. Az yararlı olanlarsa, eserlerde pek az kullanılmış olan perdelerdir: Hüseyinî'de Acem, Sabâ'da Nevâ, Nihâvend ve Sûz-i dil-ârâ'da Segâh perdesi gibi. Bu makamlarda,

* Bu makam tanımı yeni bir tanımdır ve makamlara bakış, eskilere (kudemâ) göre, çünkü genişleyebilen makam eskilerin varsayımına göre, farklıdır.

** Burada anlatılmak istenen ezginin deyim olarak anlamıdır.

*** Burada kastedilen, tek bir nağmedir ki ona perde de denir, ama, perde deyimi bir yakıştırmadır, çünkü perde, belli bir sesi elde etmek için saza bağlanan bağıdır.

**** Süsleyicilerin bu adlarla ayrılıp adlandırılması da bir yeniliktir.

adı geçen perdelerin kullanılışı pek seyrekdir; bir makamda gezinilirken başka makamdan çalıntı gibidir. Bunların birinci bölümünü önce, ikinci bölümünü de sonradan üslûle bildirdik. Üçüncü bölümlerdeki ise bildirmeye gerek yoktur. Onlar, belli kurallara değil, ses kuyumcularının istegine bağlıdır. Bu yüzden onları bir yana bıraktık.

1. **Râst:** Râst perdesinden başlayıp Dügâh, Segâh ve Çârgâh perdesine çıkıp aşağı döner; [10a] Segâh ve Dügâh ile Râst perdesine gelip orada karar verir. Çârgâh'dan yukarı Nevâ, Hüseyinî, Acem ve Gerdâniye perdesine kadar, Râst perdesinden aşağı Irak, Aşîrân ve Yegâh perdesinedek gezinilebilir. Sonrakilerin, sonrakilerin eskilerinin ve eskilerin bu makama bakışlarında görüş ayrılıkları vardır. Eskilere göre, (Râst'dan) Gerdâniye'ye dek bir daire varsayılmıştır. Sonrakiler ve sonrakilerin eskileri ise böyle düşünmüşlerdir.

2. **Segâh:** Segâh perdesinden başlayıp Dügâh ve Râst perdesine iner; dönüp Dügâh, Segâh, Çârgâh ve Nevâ perdesine çıkar; sonra, Nevâ'dan Çârgâh, Segâh ve Kürdî perdesine inip Kürdî perdesinden dönüp Segâh perdesini [10b] gösterip orada karar verir. Ama, Nevâ perdesinden yukarı Hüseyinî, Evc, Gerdâniye, Muhayyer ve Tiz Segâh perdesinedek çıkabildiği gibi, Râst perdesinden aşağı, Irak, Aşîrân ve Yegâh perdesinedek de inebilir. Bu makam konusunda, bizden öncekiler (eslâf) arasında, Segâh, Dügâh ve Râst perdelerinin asıl mı şu'be mi olduğu hususunda görüş ayrılığı bulunmaktadır.

3. **Nevâ:** Evc perdesinden başlayıp Hüseyinî, Nevâ ve Hicâz perdesine inip sonra yine Nevâ'ya dönerek oradan Çârgâh ve Segâh perdesiyle Dügâh perdesine gelerek orada

karar verir. Evc perdesinden yukarı Gerdâniye ve Muhayyer perdesinedek çıkabildiği gibi, Dügâh perdesinden aşağı Râst perdesine de inebilir. Bu gönül okşayıcı makamın sonrakilerin buluşu olduğu sanılmaktadır.

[11a] 4. **Nişâbûr:** Nevâ perdesinden başlayıp Hüseyinî'ye çıkar, oradan yine Nevâ'ya döner. Hicâz perdesiyle Bûselik perdesine gelip orada karar verir. Hüseyinî'den yukarı Acem, Gerdâniye, Muhayyer, Tiz Segâh ve Tiz Bûselik perdesine kadar çıkabildiği gibi, Bûselik'den aşağı Dügâh perdesine de inebilir. Bu gönül alıcı makamın da, sonrakiler tarafından yapıldığı sanılmaktadır.

5. **Hüseyinî:** Hüseyinî perdesinden başlayıp Nevâ, Çârgâh, Segâh ve Dügâh perdesine inip orada karar verir. Hüseyinî'den yukarı Evc, Gerdâniye, Muhayyer perdesine çıkabilir; Dügâh'dan aşağı da Râst perdesine inebilir. Bu makam üzerinde, eskilere göre daire konusundan başka görüş ayrılığı yoktur.

[11b] 6. **Râhevî:** Râst perdesinden başlayıp Dügâh'a çıkar, sonra Zîrgüle perdesiyle Râst'a ve Gevâst'a inip dönerek yine Râst'a gelip orada karar verir. Bu gönül alıcı makam zamanımızda tek başına kullanılmamaktadır. Bu makamın bulunduğu kitabda da makamı süsleyebilecek başka perdeler belirtilmediğinden, vazgeçmeyip, bizden öncekilere uyarak böylece yazdık.

7. **Bûselik:** Hüseyinî perdesinden başlayarak Nevâ, Çârgâh, Bûselik, Dügâh ve Zîrgüle perdesine kadar iner, sonra yine Dügâh perdesine gelerek orada karar verir. Hüseyinî'den yukarı Acem, Gerdâniye ve Muhayyer perdesinedek çıkabilir. Bu makam üzerinde, benzerlikleri dışında başka bir görüş ayrılığı da, sonrakilerin Zîrgüle perdesini katmaları konusundadır.

8. **Sûz-i dil-ârâ:** Bûselik perdesinden [12a] başlayıp Çârgâh perdesine çıkar; oradan yine Bûselik'e, Dügâh'a, Râst'a ve Gevâşt'a inip ardından Râst perdesi göstererek karar verir. Çârgâh'dan yukarı Nevâ, Hüseyinî, Acem, Gerdâniye ve Muhayyer perdesincedek ve Gevâşt'dan aşağı Irâk, Aşîrân ve Yegâh perdesincedek gezinebilir. Cihânı süsleyen bu makam, bir hüner nehrinin kaynağı, bilgi ve beceri sahiblerinin başı olan (Pâdişâhımızın) insan rûhuna safabağışlayan buluşlarından biri, kutlu beğenilerinden bir lûtfı goncasıdır.

9. **Hicâz:** Nevâ perdesinden başlayıp Hicâz'a, Segâh'a, sonra Dügâh perdesine gelip orada karar verir; ama, Nevâ perdesinden yukarı Hüseyinî, [12b] Evc, Gerdâniye ve Muhayyer perdesincedek çıkabilir; Dügâh perdesinden aşağı da Râst perdesine inebilir. Bu makam üzerinde, daire konusundan başka bir de Hicâz perdesinin kullanılması konusunda görüş ayrılığı vardır. Eskiler, Hicâz yerine Sabâ perdesi kullanırlardı. Bu şekilde, Hicâz perdesi kullanımı sonrakilerin eskilerinin buluşudur.¹⁵

10. **Sabâ:** Çârgâh perdesinden başlayıp, onun üstündeki Sabâ perdesine çıkıp oradan yine Çârgâh'a, Segâh'a ve Dügâh perdesine inerek orada karar verir; ama, Sabâ perdesinden yukarı Hüseyinî, Acem, Gerdâniye ve Muhayyer perdesincedek ve Dügâh'dan aşağı da Râst perdesincedek gezinebilir. Bu makam üzerinde, daire konusunda olduğu gibi ad konusunda da görüş ayrılığı vardır. Makam, aslında eskilerin ve sonrakilerin eskilerinin Kûçek ve Zîr-efkend dedikleri makamdır.

11. **İsfahan:** Nevâ perdesinden [13a] başlayıp Hicâz perdesine iner, yine Nevâ perdesine dönüp oradan Çârgâh'a, Segâh'a ve Dügâh perdesine inerek orada karar verir;

ama, Nevâ perdesinden yukarı Hüseyinî, Acem, Gerdâniye ve Muhayyer perdesincedek çıkabilir ve Dügâh perdesinden aşağı Râst perdesine inebilir. Bunda, daire konusu dışında görüş ayrılığı yoktur.

12. **Nihâvend:** Nevâ perdesinden başlayıp Çârgâh'a, Nihâvend'e, Dügâh'a ve Râst perdesine inip orada karar verir. Nevâ'dan yukarı, Bayatî, Hüseyinî, Acem ve Gerdâniye perdesincedek uzanabilir. Bunda da, daire konusundan başka, bir de ad konusunda görüş ayrılığı vardır. Bu makam aslında, eskilerin Nevâ dediği makamdır.

13. **Irâk:** Dügâh perdesinden başlar, Râst'a ve Irâk perdesine [13b] inerek orada karar verir. Dügâh perdesinden yukarı Segâh, Çârgâh, Nevâ, Hüseyinî ve Evc perdesincedek ve Irâk perdesinden aşağı Aşîrân ve Yegâh perdesincedek gezinebilir. Bu makamın dairesi hakkında ve Hisâr perdesinin kullanımı konusunda görüş ayrılıkları bulunmaktadır.

14. **Uşşâk:** Nevâ perdesinden başlayıp Çârgâh, Segâh ve Dügâh perdesine iner ve orada karar verir; ama, Nevâ perdesinden yukarı Hüseyinî, Acem, Gerdâniye ve Muhayyer perdesincedek çıkabilir. Bu makam, aslında, sonrakilerin eskilerinin Nevâ dedikleri makam, eskilerinse Nevruz dedikleri âvâzedir. Dairesi konusunda da görüş ayrılıkları vardır.*

Makamların yapılarını ve [14a] çok ve az gerekli süsleyicilerini anlatmayı tamamladıktan sonra, bunların ikisinin ortası diyebileceğimiz, her zaman karşılaşılmayan, ancak, bazı eserlerde, o eserin gereği karşımıza çıkan ve az gereklı, diyebileceğimiz bir çeşit süsleyici nağmeden daha,

* Bu makamın Uşşâk adıyla anılmasının sebebi, atalarından Mîrâciyye sahibi Nayî Osman Dede Efendi'nin bu makamda bestelediği âyın-i şerife Uşşâk adını vermiş olmasıdır.

burada söz etmeyi uygun gördük. Meselâ: Sûz-i dil-ârâ'da, İsfahan'da ve Nişâbü'r'da Evc perdesi; Hüseyinî'de Hicâz perdesi, Hicâz'da Acem perdesi ve yine Sûz-i dil-ârâ'da ve Nihâvend'de Segâh perdesi böyledir. Genişlemeye sebep olduğu için, gerektiğinde kullanılabilir; ama fazla kullanmaktan kaçınılmalıdır.

Bundan sonra şunu da unutmamalı: gördüğümüz gibi, bütün bu makamların çıktıkları son basamak, Evc, Gerdâniye, Muhayyer ya da Tiz Büselik perdesidir ki karar perdesinin karşılığıdır (tiz sekizlisidir) ve süsleyicileri de belirtmiştir. [14b] Bu perdelerden daha yukarı çıkılmak istenirse, herbir makamın asıl yapısına uyarak, Tiz Hüseyinî'ye değin gidilebilir; lâkin, bunu yaparken, yapıyı bozmamaya ve zorlamalardan kaçınmaya çok önem vermek gerekir.

Makamlar arasındaki uyuma gelince, herbir makam, kendi katında, tabakasında kullanıldığı takdirde ötekilerle uyusabilirse de, Râst'ın Sûz-i dil-ârâ, Nevâ, Râhevî, Segâh ve Nihâvend ile; Hüseyinî'nin, İsfahan, Nevâ ve Büselik ile; İsfahân'ın, Sabâ ve Hicâz ile ve Nevâ'nın, Nihâvend ve Nişâbü'r ile uyumu tamdır. İnsan üzerinde uyandırdıkları duygulara, yaptıkları etkiye gelince: Râst, Segâh, Nevâ, Nişâbü'r, Hüseyinî, Râhevî, Büselik ve Sûz-i dil-ârâ insanın gönlünü genişletir, ferahlık verir. Hicâz, Sabâ, İsfahân, Nihâvend, Irâk ve Uşşâk yürek yumuşaklığı, acıma duygusu, incelik verir [15a] ve herbirinin kendine göre bir özelliği, üstünlüğü vardır. Yalnız, bunların iç açıcı, ferahlatıcı ya da yürek yumuşatıcı olmaları, insanı eli açık, gönlü ferah yapmaları, iştiriklikleri, dinlendikleri zamanla da ilgilidir. Bu husûs herkesce kabûl edilmiş, belirlenmiştir; çünkü dinlenen ezginin etkisi uygun zamana denk gelmesine bağlıdır.

İkinci Bölüm

Bileşimler konusundadır.

İki ya da daha fazla asıl makamın birleşmesinden, bir makama başka bir ezgi eklenmesinden ya da bileşimlerden oluşarak ayrı bir kol meydana getiren ezgilere bileşim (ter-kîb) denir. Bu durumda şu'be deymi daha uygundur. Bileşim de iki türlüdür: biri, birbirini tamamlayan, birbirine eklenerek, öteki, birbiriyle karşıarak oluşan bileşimdir.*

Ekleme bileşim: değişik tabakalardaki iki ya da daha fazla makam, önce biri, sonra öbürü, kalanı da araya ya da sona gelecek şekilde birbirine eklenir ya da bir makamın ardına başka (makamdan) bir nağme eklenir ve özel bir yürüşle ya bu çeşitli makamlar ya da eklenen nağmeler icra edilir.

Karma bileşim: aynı tabakadaki iki ya da [15b] daha fazla makam ya da bileşim birbirine karıştırılır ve kimi önce kimi sonra icra olunur.

Zamanımızda tanınan, yeni icâd edilmiş ya da, doğal olarak bulunup da pek tanınmamış bileşimler sayacağımız şu yüz yirmi beş bileşimdir :

1. **Pencgâh-ı asl** (Asıl Pencgâh), 2. **Pencgâh-ı zâid** (Artmış Pencgâh), 3. **Niyâz**, 4. **Mâhûr-ı sagır** (Küçük Mâhûr), 5. **Mâhûr-ı kebîr** (Büyük Mâhûr), 6. **Selmek**, 7. **Gerdâniye**, 8. **Tâhîr-ı sagır** (Küçük Tâhîr), 9. **Tâhîr-ı kebîr** (Büyük Tâhîr), 10. **Arazbâr**, 11. **Acem**, 12. **Nevrûz**, 13. **Nevrûz-ı Acem** (Acem Nevrûz'u), 14. **Aşrân**, 15. **Kûçek**, 16. **Uzzâl**, 17. **Müsteâr**, 18. **Acem-Aşrân**, 19. **Hisâr-ı kadûm** (Eski Hi-

* Bileşim tanımı, çeşitleri ve ayrıntıları bildirim yolundadır.

sâr), 20. Hisâr, 21. Hisârek, 22. Beste-i Hisâr, 23. Hûzzâm-ı kadîm (Eski Hûzzâm), 24. Hûzzâm, 25. Arabân, 26. Şedd-i Arabân, 27. Hûzzâm-ı cedîd (Yeni Hûzzâm), 28. Evc-ârâ, 29. Dil-ârâ, 30. Ferah-fezâ, 31. Vech-i Arazbâr, 32. Dilkeş, 33. Şevk-âver, 34. Sûz-i dil, 35. Sûnbûle-i kadîm (Eski Sûnbûle), 36. Sûnbûle, 37. Muhayyer-Sûnbûle, 38. Sûnbûle-Nihâvend, 39. Nuhûft-i kadîm (Eski Nuhûft), 40. Nuhûft, 41. Hüseyinî-Aşrân, 42. Büselik-Aşrân, [16a] 43. Kürdî, 44. Zâvî, 45. Yegâh, 46. Dûgâh-ı kadîm (Eski Dûgâh), 47. Dûgâh, 48. Çârgâh, 49. Beste-Nigâr-ı kadîm (Çok eski Beste-Nigâr), 50. Beste-Nigâr-ı atîk (Eski Beste-Nigâr), 51. Beste-Nigâr, 52. Bûzürg, 53. Isfahâne, 54. Beste-i Isfahân, 55. Nihâvend-i sagır (Küçük Nihâvend), 56. Nihâvend-i Rûmî (Anadolu Nihâvend'i), 57. Nihâvend-i cedîd (Yeni Nihâvend), 58. Gûl'izâr (Gül yanak), 59. Şehnâz, 60. Ger-dâniyye-Bûselik, 61. Şehnâz-Bûselik, 62. Acem-Bûselik, 63. Evc-Bûselik, 64. Hisâr-Bûselik, 65. Nigâr, 66. Nigâr-nûk, 67. Zemzeme, 68. Hicâz-Zemzeme, 69. Isfahân-Zemzeme, 70. Arazbâr-Zemzeme, 71. Kûçek-Zemzeme, 72. Aşrân-Zemzeme, 73. Hümâyûn, 74. Râhat-fezâ, 75. Muhayyer, 76. Nişâbûr, ¹⁶ 77. Şîrâz, 78. Mâyê, 79. Mâyê-i atîk (Eski Mâyê), 80. Aşrân-Mâyê, 81. Bayatî, 82. Mâverâtü'n-nehr, 83. Evc, 84. Dilkeş-Hâverân, 85. Sebz-ender-sebz-i kadîm (Eski Yeşillik içre yeşillik), 86. Sebz-ender-sebz (Yeşillik içre yeşillik), 87. Rû-yi Irâk, 88. Müberka' (Ak başlı kara koyun), 89. Hûzî, 90. Hicâz-ı Muhâlif, 91. Muhâlifek, 92. Sabâ-Uşşâk, 93. Sultânîr-İrâk, 94. Sâz-kâr, 95. Râhatü'l-ervâh (Rûhların râhan), 96. Zengûle, 97. Türkt-Hicâz[16b] 98. Rehâvî, ¹⁷ 99. Bayatî-Arabân, 100. Sûz-nâk, 101. Mâhûrek, 102. Mâhûr-ı kebrî-i kadîm (Eski büyük Mâhûr), 103. Râmîş-i cân (Can nağmesi), 104. Müşkaye (Misk kabı), 105. Gûl-

zâr (Gül bağçesi), 106. Meclis-efrûz (Toplantıyı aydınlatan), 107. Safâ, 108. Dil-nişîn (Gönülde oturan), 109. Şevk-ı dîl (Gönlü gayrete getiren), 110. Nâzenîn, 111. Şehr-i nâz (Nâz ayı), 112. Şevk-engîz (Uyarıcı), 113. Bezm-ârâ (Toplantıyı süsleyen), 114. Nâz, 115. Niyâz (Yakarı), 116. Ferah-zâr (İç açıcı yer), 117. Gonce-i r'a'nâ (Sar-kırmızı gül goncesi), 118. Cân-fezâ (Can açıcı), 119. Lâle-ruh (Lâle yanak), 120. Dil-rübâ (Gönül çalan), 121. Anber-efşân (Anber saçan), 122. Dil-âvîz (Gönülde asılı), 123. Rûh-efzâ (Rûhu açan), 124. Gûl-ruh (Gül yanak), 125. Dil-dâr (Gönle egemen olan).

Uyarı: Bileşimlerin ne olduğunu, çeşitlerini anlatıp adlarını saydıktan sonra şunu da bildirmek isteriz: Eklemeli bileşimlerde, eklenen bölüm sonda ya da ortada olursa süsleyici almaz, olduğu gibi kalır; süsleyici gerekirse, baştaki bölüme katılır. Fakat, karma bileşimlerde, birbirine katılan makamlar aynı tabakada olduklarından, durum bunun tersine düşer.

Bundan başka, açıklayıcı birtakım bilgiler de verelim: bunlar da bilinmeli:

[17a] Birinci bölümde belirtildiği gibi, bütün makamlar, başlama noktalarından karar perdelere varanadek belli bir gidişle, yürüyüşle oluşurlar; fakat, Râst makamı, başlangıç noktasıyla karar yeri aynı olduğundan, çıkup inmek zorundadır. Eklemeli bileşimlerde, doğal yerinde bulunmadığı durumlarda, çok kere, Çârgâh perdesinden Râst perdesine inici biçimiyle düşünülür. Bazan, doğal yerinde olduğu halde bile bu şekilde hareket eder.

Bir de, adı geçen makamlar, bütün bir makam hâlinde

bulunmaz da, başka bir perdeden icra edildikleri söylenirse, bundan, o makamı oluşturan asıl parçanın yapısındaki perdeler arasındaki Hicâz yapmaya başlar” dendiğinde, bundan anlaşılması gereken: Muhayyer, Şehnâz, Evc ve Hüsey-nî perdeleridir (üzerindeki iniş) ki, aralarındaki oranlar, Hicâz nağmeleri arasındaki oranlardır.

Bir de, pek çok makamın ve birtakım [17b] bileşimlerinin adları, perde adlarıyla aynı olduğundan, anlatılmak istenen perde ise, “perde” sözcüğü ile belirtilir, makam ya da bileşim ise, mutlaka o şekilde söylenir.

Bir de, belli bir perdeden başlangıç: “agâz” (başlangıç) deyimiyle belirtilir. Makam ya da bileşim icra ediliyorsa, belirtme “he”si eklenerek, “âgâze” şeklinde yazılır. (O makamın ya da bileşimin icra edildiği belirtilir.)

1. Pencgâh-ı asl (Asıl Pencgâh): Uşşâk yapıp Râst perdesinde karar verir. Râst’a benzememesi gerektiğinde, Hüsey-nî perdesinden başka süsleyici kullanmaktan kaçınılmalıdır; başlangıç perdesi ile de Râst’dan ayrılır. Bu bileşim konusunda sonrakilerin eskileri ile eskiler arasında görüş ayrılığı yoktur. Bazı kimseler bunu inkâr etse de, elimizde olan eski ve değerli eserler görüşümüzü isbata yeterli, güçlü kanıtlardır.

2. Pencgâh-ı zâid (Artık Pencgâh): İsfahan yapıp başlayıp Râst perdesinde karar verir. Yalnız, İsfahan gidişini yarı yarıya göstermeli. Bunda herkes görüş birliği içindedir. [18a] Yalnız, zamanımızda ve bizimkine yakın zamanlarda zâid (artık) deyiminin kullanılması bakımından farklı davranışlar görülmüş ve bazı kimseler, başka öğelerle oluşturgunu düşünerek bunu Selmek bileşiminden ayırdetmemiş-

lerdir; lakin, bu konuda da, bestelenmiş eski ve değerli eserler yeterli kanıttır.

3. Niyâz: Evc perdesini Acem’e dönüştürerek Hicâz yapıp Râst perdesinde karar verir. Sonrakilerin, Evc perdesi yerine Acem perdesini koymaları dışında, bu bileşim hakkında görüş ayrılığı yoktur.

4. Mâhûr-ı sagır (Küçük Mâhûr): Gerdâniye perdesinden Râst yapmaya başlayıp Nevâ perdesine gelince Çârgâh perdesini gösterip orada karar verir. Bunda da, sonrakilerin eskileri ile eskiler arasında görüş ayrılığı yoktur; ama zamanımızda tek başına, bağımsız olarak kullanılmamaktadır.

5. Mâhûr-ı kebîr (Büyük Mâhûr): Küçük Mâhûr şeklindeki başlayıp Râst (yaparak) karar eder. Bu, sonrakilerin eskilerinin ve eskilerin Gerdâniye dedikleri bileşimdir.

6. Selmek: Dügâh perdesi ekleyerek ve oradan [18b] Nişâbûr nağmelerine başlayıp Râst perdesinde karar verir. Bu bileşim eskilerin buluşudur. Pencgâh-ı zâide’den farkı, yapısındaki öğelere bakınca apaçık görülmektedir.

7. Gerdâniye: Gerdâniye perdesinden Râst yapmaya başlayıp Uşşâk karar verir. Bu bileşim sonrakilerin buluşudur.

8. Tâhîr-ı sagır (Küçük Tâhîr): Muhayyer perdesinden Pencgâh-ı asl yapmaya başlar ve Nevâ perdesinde biraz durup Uşşâk şeklinde karar verir. Bu da sonrakilerin buluşudur.

9. Tâhîr-ı kebîr (Büyük Tâhîr): Bir Gerdâniye ve bir Muhayyer perdesi gösterdikten sonra Tiz Çârgâh perdesinden Râst yapmaya başlayıp bir Evc ve bir Hüsey-nî, yine bir Evc ve bir Gerdâniye, sonra yine bir Evc perdesi gösterip Gerdâniye perdesinden Râst yapmaya başlar ve Nevâ’da biraz eğlenerek Tâhîr-ı sagır şeklinde karar verir. Bu da son-

rakilerin buluşudur.

10. Arazbâr: Muhayyer perdesinden Pencâh-ı asl [19a] yapmaya başlayıp Nevâ perdesinde biraz eğlendikten sonra Hüseyinî, Acem, Gerdâniye, sonra yine Acem ve Hüseyinî perdelelerini gösterip Uşşâk şeklinde karar verir. Bu da sonrakilerin buluşudur.

11. Acem: Gerdâniye perdesinden Nihâvend yapmaya başlayıp Çârgâh perdesine gelince dönüp Uşşâk karar verir. Bu bileşimin bizden öncekilerin (selef) buluşu olduğu düşünülebilir.

12. Nevruz: Nevâ perdesinden Muhayyer perdesinedek çıkıcı ve inici şekilde Nihâvend yapmaya başlayıp sonra, bir Hüseyinî ve Acem perdesi göstererek Acem perdesinde karar verir. Bazı yerde, Nevâ perdesinden sonra Çârgâh perdesinin ve Muhayyer perdesinden sonra da Sünbüle perdesinin eklenmesi uygun düşer. Bu bileşim tanımı, sonrakilerden birinin yazdığı bir nazariyat kitabında görülen bileşim tanımından yararlanılarak yapılmıştır.

13. Nevruz-ı Acem: Nevruz gösterip Acem şeklinde karar verir. Bu bileşim, bizden öncekilerin sonrakilerinden (müteahhirîn-i selef) birinin nazariyat kitabında [19b] bu şekilde görülüp oradan yazılmıştır ve sonrakilerin (müteahhirîn) buluşu olması akla daha yakın gelmektedir; lâkin, Acem bileşiminden tam tamına ayırdedilebilmesi için Sünbüle perdesinde biraz çokça dolaşmak ve arasına Çârgâh perdesinde biraz durmak uygun düşer.

14. Aşrân: Irâk yapmaya başlayıp Aşrân perdesinde karar verir. Yalnız, bu bileşimde eser hemen hemen yok demek kadar azdır ve zamanımızda bunun kendi başına kullanıldığı pek görülmemiştir. Şimdilerde Irâk'ın aslı amaçlanmaktadır. Bu bileşim bizden öncekilerin sonrakilerinin

(müteahhirîn-i selef) buluşudur ki bunu Acem'den ayırmışlardır.

15. Kûçek: Hüseyinî perdesinden Muhayyer perdesinedek çıkıcı ve inici olarak Uşşâk şeklinde gezinmeye başlayıp Sabâ karar verir. Bunun değerlendirilmesinde görüş ayrılığı olabilir.

16. Uzzâl: Hüseyinî perdesinden başlayıp Uzzâl perdesinde¹⁸ çokça durarak Hicâz yapar ve karar verir; ama, Hüseyinî perdesinden başladığında, Evc ve Gerdâniye perdesine de gitmesi gerekir. Bu bileşim üzerindeki görüş ayrılığı [20a] Hicâz makamı konusundaki görüş ayrılıklarıdır.

17. Müste'ar: Hicâz yapmaya başlayıp Segâh perdesinde karar verir. Bu bileşim sonrakilerin eskilerinin (kudemâ-i müteahhirîn) buluşudur. Ama, bestelenmiş eserlerde Segâh perdesinin yanına Kürdî perdesinin de katıldığı işitilmektedir ve bu gerçekten, kulağa hoş gelmektedir.

18. Acem - Aşrân: Acem yapmaya başlayıp Dügâh perdesine gelindiğinde Râst perdesine inip Irâk'a uğramadan Acem-Aşrân perdesini gösterir ve orada karar verir. Bu bileşimin bizden öncekilerin sonrakilerinin (müteahhirîn-i selef) buluşu olması uygundur.

19. Hisâr-ı kadîm (Eski Hisâr): Evc perdesinden başlayıp Gerdâniye, Muhayyer, yine Gerdâniye, Evc ve Hüseyinî perdelерinde gezinip Nevâ perdesine gelince, oradan Segâh perdesinedek Irâk (cinsini) yapıp karar verir. Bu bileşim de öncekilerin sonrakilerinden (müteahhirîn-i selef) birinin nazariyat kitabında görülmüş ve "kadîm" (eski) sıfatıyla nitelendirilerek [20b] yazılması uygun bulunmuştur.

20. Hisâr: Hisâr perdesinden başlayıp Hüseyinî, Evc ve Gerdâniye perdesine çıkıp aynı şekilde Hisâr perdesine indikten sonra bir Çârgâh, Segâh ve Dügâh perdesi gösterip

yukarıda açıkladığımız şekilde Hisâr perdesinden Gerdâniye perdesinedek çıkıp indikten sonra, Muhayyer perdesinden Hicâz yapmaya başlayıp Hüseyinî perdesine gelince bir Hisâr ve bir Hüseyinî perdesi daha gösterip yine Çârgâh, Segâh ve Dügâh perdesine inip Dügâh perdesinde karar verir; ama, eserlerde, karar verirken Zirgüle perdesinin de eklendiği ve karara yakın, Nevâ perdesinin de gösterildiği işitilmektedir. Bu bileşimin de bizden öncekilerin sonrakilerinden (müteahhirîn-i selef) buluğu olması uygun görülmektedir.*

21. Hisârek: [21a] Muhayyer perdesinden Evc perdesinedek Irâk yapmaya başlayıp Evc perdesine geldiğinde Çârgâh perdesi gösterir. Oradan, Segâh ve Dügâh perdesine inerek Dügâh perdesinde karar verir. Bu bileşim bizden öncekilerin sonrakilerinden birinin nazariyat kitabında böyle bulundu. Sonrakilerin buluğu olması daha uygundur. Yine bizden öncekilerden bir başkasının kitabında ise Hisârek adıyla başka bir bileşim daha görüldü; ama, sadece bir öneri olarak kaldığı için yazmadık.

22. Beste-i Hisâr: Hisâr-ı kadîm gösterip, karar yeri olan Segâh perdesine gelince oradan Dügâh'a ve Râst perdesine inip Râst'da karar verir. Bunun da bizden öncekilerin gecikmişlerinin buluğu olması akla daha uygun gelmektedir ve bizden öncekilerden birinin kitabında da böyle bulundu.

23. Hüzâm-ı kadîm (Eski Hüzâm): Evc perdesini Acem perdesine döndürüp Uzzâl yapmaya başlayarak Uzzâl perdesine [21b] gelince orada karar verir. Bunun da bizden öncekilerin buluğu olması daha uygun görüldü.

* Yine Zirgüle perdesinin katılmasıyla Hisâr perdesinden, bilinen yolla Dügâh perdesine inildiğinde, bu da başlı başına bir bileşim olur ve Hisâr adının bundan ayrılarak, bu yolda, kendine özgü bir şekilde gezinilmesi de çok uyumludur. Lâkin, bu böyle bulunmuştur.

24. Hüzâm: Gerdâniye perdesinden eski Hicâz ile başlayıp Nevâ'ya gelir. Nevâ'dan Segâh perdesinedek Irâk karar verir. Bu bileşim sonrakilerin buluğudur.

25. Arabân: Gerdâniye perdesinden başlayıp Hicâz ile gezinip Uşşâk ile karar verir. (Bu arada) Acem ve Evc perdeslerini de kullanır. Bu gönüle hoş gelen bileşimin de bizden öncekilerin sonrakilerinin buluğu olduğu düşünülebilir.

26. Şedd-i Arabân: (Önce) Hüzâm'la başlayıp (sonra) Nihâvend gösterip Râst perdesinden, Yegâh perdesinedek Hicâz'la iner ve orada karar verir. Bu da sonrakilerin buluğu olarak düşünülebilir.

27. Hüzâm-ı cedîd (Yeni Hüzâm): Şedd-i Arabân şeklinde başlayıp Râst perdesine geldikten sonra Dügâh perdesi gösterip Irâk karar verir. Bu hoş edâlî bileşim, [22a] Sûz-i Dil-ârâ makamını oluşturan o "Mârifet Mâdeni"nin¹⁹ buluşudur.

28. Evc-ârâ: Evc perdesinden başlayıp inip Acem gösterip Evc, Şehnâz ve Muhayyer perdelere çıkıp inerek gezindikten sonra, Evc perdesinden Sabâ perdesinedek Hicâz gösterip Sabâ perdesini Segâh (perdesine) bağlayıp Segâh'dan Irâk'a dek Hicâz göstererek karar verir. Bu, gönüle hoş gelen bileşim de yine Sûz-i dil-ârâ makamını yapan o "Hüner Kaynağı"nın buluğudur.²⁰

29. Dil-ârâ (Gönül süsleyen): Muhayyer perdesinden önce Gerdâniye perdesiyle gezinmeye başlar. Muhayyer perdesinden Pencgâh-ı asl (Asıl Pencgâh) gösterip Nevâ perdesine geldikde, Nevâ perdesinden Gerdâniye perdesine kadar Râst şeklinde çıkıp [22b] Gerdâniye perdesinde biraz durup ondan sonra Evc perdesini Acem perdesine döndürüp Muhayyer perdesinden Uşşâk'la başlayıp Hüseyinî per-

desine gelince, Muhayyer perdesinden Nihâvend yapmaya başlar; Nevâ'ya gelince durmayıp Çârgâh perdesini de gösterdikden sonra bir Nevâ, bir Çârgâh, bir Acem ve bir Hüseyinî ve yine bir Nevâ ve bir Çârgâh perdesi gösterdikden sonra, Nevâ'dan Gerdâniye perdesinedek yine Râst ile çıkıp bir Muhayyer perdesi daha gösterdikden sonra Gerdâniye karar eder. Bu gönül bağlayıcı bileşim edvâr'lar da görülmedigi gibi, dinlemiş olduğum bestelerde de duyulmamıştır; ancak, bu kitabı yazmamdan az önce, [23a] bir şarkının nağmeleri arasında işittiğimden, bunun da, zamanımızdaki o "Kusursuz Tabiatlı Kişi'nin"²¹ âlemin yüreğine safâ bağışlayan bir buluşu olduğunu sanmaktayım. Lâkin, adı duyulmadığından Dil-ârâ adıyla yazılması uygun görüldü.

30. Ferah-fezâ: Acem-Aşîrân başlayıp Acem-Aşîrân perdesine gelince Yegâh perdesi gösterip orada karar verir. Bu bileşim, pâdişâhımızın musâhibi Seyyîd Ahmed Ağâ'nın buluşudur.

31. Vech-i Arazbâr: Arazbâr'la başlayıp Segâh perdesinde karar verir; ama, karar verirken Bayatî perdesi de alınması kuraldandır. Bu bileşim, şimdilerde pâdişâh musâhibi olan Hızır Ağâ'nın buluşudur.

32. Dil-keş (Gönül alan): Şedd-i Arabân'la başlayıp Râst [23b] perdesine gelince orada karar verir. Bu bileşim, şimdilerde pâdişâh musâhibi olan Arif Mehmed Ağâ'nın buluşudur.

33. Şevk-âver (Şevk veren): Arazbâr'la başlayıp Nevâ perdesine gelince Nihâvend perdesine geçip Acem-Aşîrân perdesinde karar verir. Bu bileşim de, adı geçen Arif Mehmed Ağâ'nındır.

34. Söz-i dil (Yürek yakan): Hüseyinî perdesinden başlayıp Hisâr, Evc ve Gerdâniye perdelere inip çıkarak ve

Hisâr gibi gezindikten sonra, Büselik şeklinde Dügâh perdesine inip Zîrgüle perdesi ile Aşîrân perdesinedek Hicâz (yapıp) karar eder; ve Evc ve Gerdâniye perdelinde gezinirken Hüseyinî perdesinden Muhayyer perdesinedek çıkıcı ve inici şekilde Hicâz gösterilmesi kuralıdır. Bu gönül bağlayıcı bileşim, Pâdişâh Hazretlerinin eski Baş Musâhibi Halîm Ağâ'nın buluşudur.

35. Sünbûle-i kadîm (Eski Sünbûle): Muhayyer perdesinden Uşşâk'la başlayıp Hüseyinî perdesine gelince, dönüp Küçek karar verir. Bu bileşim bizden öncekilerin [24a] geciklerinden birinin edvâr'ında bu şekilde görülmüştür ve bizden öncekilerin geciklerinden birinin buluşu olması uygundur; lâkin, zamanımızda iyi bilinen Sünbûle'den ayırdedilmesi için "eski" sıfatıyla yazıldı.

36. Sünbûle: Muhayyer perdesinden başlayıp Sünbûle perdesi gösterdikden sonra Muhayyer perdesinden Nihâvend şeklinde Hüseyinî perdesine inerek Sabâ karar verir. Bu bileşimin sonrakilerin eskilerinin buluşu olması uygundur.

37. Muhayyer-Sünbûle: Tiz Çârgâh perdesinden Sabâ şeklinde başlayıp Sünbûle karar verir. Bunu kimin bulduğunu söylemeye gerek yoktur.²²

38. Sünbûle-Nihâvend: Sünbûle yaparak başlayıp Hüseyinî perdesine geldiğinde Nevâ perdesini gösterip Nihâvend karar verir. Bu bileşim, zamanımızda yapılmış bileşimlerdendir.

39. Nühüft-i kadîm (Eski Nühüft): Muhayyer perdesinden Uşşâk yapmaya başlayıp [24b] Uzzâl karar verir. Bu bileşim, sonrakilerin eskilerinin buluşudur, lâkin, zamanımızda terk edilmiştir.

40. Nühüft: Nevâ yaparak başlayıp Aşîrân şeklinde ka-

rar verir. Bu bileşim, sonrakilerin buluşu olup, onlar tarafından Nevâ-Acem ve Nevâ-Aşîrân adlarıyla adlandırılmıştır; ama, günümüzde bu adla tanınmaktadır.

41. Hüseyinî-Aşîrân: Hüseyinî yaparak başlayıp Aşîrân karar verir. Bu bileşim bizden öncekilerin sonrakilerinin buluşu olup onların Vech-i Hüseyinî, dedikleri bileşimdir.*

42. Büselik-Aşîrân: Büselik yaparak başlayıp Aşîrân karar verir. Bu da sonrakilerin buluşu olup onların Hüzî, dedikleridir.**

43. Kürdî: Nevruz yaparak başlayıp Çargâh perdesine gelince, dönüp Nihâvend yapmaya başlayıp onun karar vereri olan Râst perdesine geldiğinde bir Dügâh [25a] perdesi gösterip orada karar verir. Bunun da sonrakilerin buluşu olması uygundur.

44. Zâvî: Gerdâniye perdesinden Râst yapmaya başlayıp sonra, Hicâz yapıp Dügâh perdesine geldiğinde Çargâh perdesini gösterip Râst şeklinde karar verir. Bu bileşim bizden öncekilerin buluşudur.

45. Yegâh: Sonrakilerin eskilerine ve eskilere göre Yegâh, iki perdeden, yani bir Dügâh ve sonra bir Râst perdesinden, ya da Dügâh ve Râst benzeri her iki perdenin önce-tiz sonra pest tarafta olanının gösterilmesinden oluşmaktadır. Meselâ, şimdi, bir Aşîrân ve bir Yegâh perdesi göstermekten ibâret olabilir; ama, buna, daha başka nağmeler de

* Bu bileşimde Büselik perdesi kullanılmasına aslâ izin olmadığı açık görülüp anlaşılabilmektedir. Her ne kadar, zamanımızda bazı bestekârlar buna uymuyorlarsa da, bu takdîrde, yaptıklarının Büselik-Aşîrân bileşiminden pek farkı kalmamaktadır.

** Büselik, Aşîrân sözüne yüklenen bir niteleme durumundadır ve bileşim l'siyle, Büselik'li Aşîrân yerine geçer. İnsanların konuşmalarında, kutsalına gereği, bu l harfi çok kere kullanılmadığından, burada ve daha ilerideki benzer durumlarda bu şekilde davranılmaktadır.

eklenebilir. Bu şekilde olmuş ve Yegâh, diye adlandırılan bazı eserlerde işittiğim bileşimi şöylece bildiriyorum: Nevâ perdesinden başlayıp Hüseyinî, yine Nevâ, sonra Hicâz ve Çargâh perdelere gidip sonra yine Hicâz ve Nevâ perdesine geldikçe Dügâh ve Kürdî [25b] perdeleri sonra yine Dügâh perdesini gösterip, Aşîrân şeklinde Yegâh perdesine varıp orada karar verir.

46. Dügâh-ı kadîm (Eski Dügâh): Gecikenlere ve eskilere göre Yegâh gibi, iki perdeden, yani Râst perdesinden sonra Dügâh perdesi gösterilmesinden oluşmuştur; fakat, dinlenen eserlerde buna bir de Hüseyinî makamının eklendiği işitilmektedir; ama, bu eklentide Segâh, Çargâh, Nevâ perdelinde sıkça dolaşılır, geri kalan perdeler de gerektiğinde eklenir ve inişte bazan Nevâ perdesi yerine Sabâ perdesi kullanılması da âdettedir; ama bunun az kullanılması şarttır ve de (bu bileşimin) en önemli parçası, başlangıçta olsun, ortada ve kararda olsun, o iki perdeden oluşan birimi (nağme parçasını) birbiri ardısıra tekrardan ibârettir. Günümüzün müzikçileri tarafından kullanılmakta fakat, günümüzdeki uygulayıcıların dilinde rastlanmamakta olduğundan, [26a] nazariyat kitaplarından incelenip yazıldı.

47. Dügâh: Dügâh perdesinden başlayıp Zîrgüle ve Dügâh perdesine, oradan yine Zîrgüle'ye inip ve Dügâh'a çıkıp ve sonra Dügâh perdesinden çıkarak ve inerek Sabâ yaparak sonra, karârında yine Zîrgüle ve bir Irâk perdesi gösterdikden sonra Dügâh perdesine gelip karar verir; fakat, bu gezintinin arasında Dügâh gösterip oradan Zîrgüle ve Irâk perdesine gidip gezinilmesi şarttır. Bu bileşim gecikenlerin (müteahhirîn) buluşudur.

48. Çargâh: Acem, Gerdâniye ve Muhayyer perdeleri de çokça gezinerek Sabâ gösterip Çargâh perdesinde karar

verir. Bunda görüş birliği vardır.

49. Beste-Nigâr-ı Kadîm (Çok eski Beste-Nigâr): İsfahan'a başlayıp Segâh'da karar verir. Bunda, eskiler ile eskilerin gecikenleri arasında fikir ayrılığı yoktur; ama, zamanımızda tanınmamaktadır.

[26b] **50. Beste-Nigâr-ı Atfık** (Eski Beste-Nigâr): Süleyiciyle birlikte Râst'a başlayıp Çârgâh perdesinde karar verir. Bu bileşim, eskilerin Nihâvend dediği bileşimdir; ama, eskilerin gecikenleri tarafından bilinmemekte, bizden öncekilerin gecikenleri zamanında tanınmamaktadır; fakat zamanımızda kullanılmamaktadır.

51. Beste-Nigâr: Çârgâh ile başlayıp Irâk karar verir. Bu bileşim bizden öncekilerin gecikenlerinin buluşudur.

52. Büzürg: Sabâ ile başlayıp Irâk karar verir. Bu bileşim, bizden öncekilerin gecikenlerinin makam adı verdiklerindendir;²³ fakat, bununla Beste-Nigâr arasında pek bir fark görünmemektedir.

53. İsfahânek: İsfahân ile gezinmeye başlayıp Aşîrân karar verir. Bu bileşim, bizden öncekilerin gecikenlerinden birinin edvâr'ında görülmüştür ve bizden öncekilerin gecikenlerinin buluşu olması daha uygundur.

54. Beste-İsfahân: İsfahân yapmaya başlayıp Irâk karar verir. Bu bileşim eskilerin buluşudur ve eskiler ile gecikenlerin eskilerinin İsfahânek, dedikleridir.

55. Nihâvend-i sagır (Küçük Nihâvend): Gerdâniye perdesinden Hicâz [27a] yapmaya başlayıp yine Hicâz karar verir. Bu bileşim, gecikenlerin eskilerinin buluşudur ama zamanımızda tanınmış değildir.

56. Nihâvend-i Rûmf (Anadolu Nihâvend'i): Muhayyer perdesinden Hicâz yapmaya başlayıp Kûçek karar verir. Bu bileşim bizden öncekilerin gecikenlerinin buluşudur ama,

zamanımızda tanınmamaktadır.

57. Nihâvend-i cedîd (Yeni Nihâvend): Acem yapmaya başlayıp Nevâ perdesine geldiğinde Nihâvend yapmaya başlar ve Irâk perdesinde karar verir. Bu da yeni icâd edilen bileşimlerdenidir.

58. Gûl'izâr (Gül yanak): Bûselik-Aşîrân yapmaya başlar, dönüp Dügâh perdesinde karar verir. Bu bileşim, bizden öncekilerin gecikenlerinden birinin edvâr'ında görülmüştür ve kimin buluşu olduğunu açıklamaya gerek yoktur; ama, zamanımızda kullanılmamaktadır.

59. Şehnâz: Muhayyer perdesinden Hicâz yapmaya başlar ve Uzzâl (şeklinde) karar verir. Bu bileşim, gecikenlerin eskilerinin hatırlattıklarındandır ve onların Nihâvend-i kebir (Büyük Nihâvend) dedikleridir, ama, zamanımızda bu adla (Şehnâz) tanınmaktadır.

60. Gerdâniye-Bûselik: [27b] Gerdâniye* perdesinden inerek ve çıkarak Râst yapmaya başlayıp daha sonra, bir Muhayyer ve bir Gerdâniye perdesi daha ekleyerek ve Gerdâniye perdesinde biraz durduktan sonra yine Gerdâniye perdesinden Nevâ perdesinedek inici şekilde Râst yapmaya başlayıp Bûselik (şeklinde) karar verir. Bu bileşimin, bizden öncekilerin gecikenlerinden birinin buluşu olması gerekir.

* Gerdâniye, iki parçadan oluşan bir bileşimin tümüne verilen addır. Burada ise, önceki parçadır. Yalnız bu parçaya Gerdâniye denmesi pek doğru olmadığı gibi, bileşimin tümüne Gerdâniye - Bûselik demek de, aslında pek doğru olmaz. "Bunun gibiler de öyledir" denir ise, bu parça, Gerdâniye bileşiminde gezinilrken en çok kullanılan bölümdür, onun için bu asil ve ikinci parça ise yan dal sayılır, diye cevap veririz. İşte bundan ötürü, bu parça, Gerdâniye diye ünlenmiştir ve benzerlerinde de durum böyledir, diyoruz. Bu soru, daha önceki ve daha sonraki bazı tanımlar için de ileri sürülebilir ve karşılığında aynı cevap geçerlidir. "Öyle ise, burada, bu deyimden caymaya sebep nedir?" denirse, tanımın bu deyme tam uymadığını bildirmek ve niteliği konusunda okuyucuyu uyarmak içindir, diyoruz.

61. Şehnâz-Büselik: Muhayyer perdesinden Hicâz yapmaya başlayıp Hüseyinî perdesine geldiğinde Büselik (yaparak) karar verir; ama, Hüseyinî perdesine geldiğinde Hisâr gibi (nağmelerle) beslenmesi, sevimliliğini artırır. Bunun, gecikenlerin buluşu olması uygun görülmüştür.*

62. Acem-Büselik: Acem yapmaya başlayıp Çârgâh perdesine geldiğinde, dönüp Büselik (şeklinde) karar verir. Bu bileşim de, zamanımızda icâd edilen yeni bileşimlerdendir.

63. Evc-Büselik: Evc yapmaya başlayıp Çârgâh perdesine geldiğinde, dönüp Büselik**[28a] (şeklinde) karar verir. Bu da yeni buluşlardandır.

64. Hisâr-Büselik: Hisâr yapmaya başlayıp yine Çârgâh perdesine gelince, dönüp Büselik yaparak karar verir. Bu da yeni buluşlardandır.

65. Nigâr: Nevâ perdesinden başlayıp Hicâz ve Çârgâh perdelerini gösterip Râhevî (şeklinde) karar verir. Bu bileşim, gecikenlerin eskilerinin buluşudur ama zamanımızda terk edilmiştir.

66. Nigâr-ı nîk (Güzel Nigâr): Gerdâniye perdesinden Râst yapmaya başlayıp Nigâr (şeklinde) karar verir. Bu da, gecikenlerin eskilerinin buluşudur ama zamanımızda terk edilmiştir.

67. Zemzeme: Sabâ yapmaya başlayıp ondan sonra, karar verirken, Kürdî, Çârgâh ve Nevâ perdelerine çıkıp gene o perdelerle inerek Kürdî şeklinde karar verir ve Nevâ perdesi yerine Sabâ perdesini de kullanabilir. Bu bileşim, son-

* Gezintinin çoğu Şehnâz'dadır ve esas odur; Büselik ise eklenti durumundadır. "Öyle ise, parçayı bütüne oranlayarak Büselik(li) Şehnâz demek daha doğru olur," denirse, Aşîrân da parça ve gezinti sınırı olduğu için, sözde, asıl sayılmaktadır. Burada da, yine adın doğruluğu tartışma konusudur. ** "İlk parçası olan Evc'in sözü edilmeden bunu açıklamak uygun değildir," denirse de, Evc bileşimi çok iyi tanıdığından, yeri gelmişken bunun yazılmasını uygun gördük, deriz.

rakilerin buluşudur ve, ona Sabâ-Zemzeme de denir; hattâ, [28b] Zemzeme, diye adlandırılan karar şekline dayanarak, daha başka bileşimlere de parça olarak katılır. Bundan sonra yazacaklarımız böyledir.

68. Hicâz-Zemzeme: Hicâz yapmaya başlayıp Zemzeme karar verir. Bu bileşim zamanımızdaki yeni buluşlardandır.

69. İsfahân-Zemzeme: İsfahân yapmaya başlayıp Zemzeme karar verir. Bunun buluşu da yukarıdaki gibidir.

70. Arazbâr-Zemzeme: Arazbâr'a başlayıp Zemzeme karar verir. Bu da yeni buluşdur.

71. Kûçek-Zemzeme: Kûçek yapmaya başlayıp Zemzeme karar verir. Kimin buluşu olduğunu bildirmeye gerek yoktur.²⁴

72. Aşîrân-Zemzeme: Segâh perdesini Büselik perdesine dönüştürerek Hüseyinî-Aşîrân yapmaya başlayıp Aşîrân perdesine gelince, oradan, Acem-Aşîrân'a, Râst'a ve Zîrgüle perdelerine çıkıp yine aynı perdelerle [29a] Yegâh perdesine inerek ve yine Aşîrân perdesi göstererek Zemzeme de yapıp karar verir. Bu bileşim, şimdilerde pâdişahımız hazretlerinin musâhibleri arasında yer alan Sa'dullah Ağâ'nın buluşudur.

73. Hümâyûn: İsfahân ile Hicâz'ın bileşimidir. Hicâz'la karışık İsfahân yapmaya başlayıp Hicâz'la karar verir. Bunun da gecikenlerin buluşu olması uygundur.

74. Râhat-fezâ (Rahatlığı artıran): Acem yapmaya başlayıp Irak'la karar verir. Bu da sonrakilerin buluşudur.

75. Muhayyer: Muhayyer perdesinden Uşşâk yapmaya başlayıp Hüseyinî (şeklinde) karar verir. Bunda görüş ayrılığı yoktur.

76. Nişâbürek (Küçük Nişâbûr): Dügâh perdesinin eklenmesiyle ve Dügâh perdesinden başlayarak Nişâbûr yapar

ve karar verir. Kimin buluşu olduğunu bildirmeye gerek yoktur.²⁵

77. Şîrâz: Muhayyer perdesinden inerek ve çıkarak Uşşâk yapmaya başlar ve bir Gerdâniye perdesi ekleyip orada [29b] biraz duraladıktan sonra yine Muhayyer perdesinden Uşşâk yapmaya başlayıp Hüseyinî perdesinde karar verir. Bu bileşimin, sonrakilerin eskilerinin buluşu olması uygundur ama, zamanımızda, her ne kadar, âgâze'ler arasında adı geçse de, pek tanınmış değildir; fakat, zamanımızda olsun bir ustadan, Şîrâz denen bileşimin bu olduğunu işittim.

78. Mâye: Segâh yapmaya başlayıp Dügâh perdesinde karar verir. Bu, öncekilerin eskilerinin buluşudur.

79. Mâye-i atîk (Eski Mâye): Aşîrân yapmaya başlayıp Yegâh perdesinde karar verir. Bu bileşim, bizden öncekilerin gecikenlerinin (sonrakilerinin) buluşu olup zamanımızda kendi başına pek az kullanıldığı için atîk (çok eski) diye niteliyerek yazdım.

80. Aşîrân-Mâye: Mâye yapmaya başlayıp Aşîrân karar verir ve kimin buluşu olduğunu bildirmeye gerek yoktur.²⁶

81. Bayatî: Nevâ ile Uşşâk'ın bileşimidir, ama Nevâ'daki [30a] Hicâz perdesinin iyice azaltılması ve Nevâ perdesinde de sık sık Bayatî perdesinin eklenmesi kuralları arasındadır ve Nevâ yapmaya başlayıp Uşşâk karar verir. Bu bileşim sonrakilerin buluşudur.

82. Mâverâü'n-nehr: (İrmakların ötesi): Hüseyinî perdesinden Hicâz perdesinedek Uzzâl şeklinde gezindikten sonra bir Kürdî perdesi gösterir; sonra, Irâk yapmaya başlayıp Dügâh perdesinde karar verir. İnerken ve çıkarken, yapısına Hicâz perdesinin altındaki Çârgâh perdesini de katabilir. Bu bileşimin, sonrakilerin eskileri ya da bizden öncekilerin sonrakileri tarafından yapılmış olması uygun gö-

rülebilir ama tanınmasına gelince, Şîrâz gibidir. Mâverâü'n-nehr, denen bileşim budur, dendiğini işittim.

83. Evc: Evc perdesinden başlayarak Mâhûr-ı sagîr (Küçük Mâhûr) yapmaya başlayıp Çârgâh perdesine gelince, oradan inici şekilde Râst yapmaya başlayıp Irâk karar verir. Nevâ perdesine [30b] Hicâz perdesinin eklenmesi ve ara sıra Hüseyinî perdesi yerine Acem perdesini alıp Evc perdesinden Acem perdesi ile Nevâ perdesine inmesi de kuralları arasındadır.

84. Dilkeş-Hâverân: Hüseyinî yapmaya başlayıp Irâk (şeklinde) karar verir. Bu bileşimin bizden öncekilerin gecikenleri tarafından yapılmış olması daha uygun görülmüşdür.

85. Sebz-ender-sebz-i kadîm (En eski Yeşillik içre yeşillik): Sekiz parçadan oluşur; önce Çârgâh, sonra Büzürg, sonra Hicâz, sonra Mâye-i atîk (Eski Mâye), sonra Pencgâh, sonra Râhevî, sonra Nühüft-i kadîm (Eski Nühüft), sonra da Uzzâl yaparak karar verir. Bu bileşim, bizden öncekilerin öncekilerinden Muhammed Lala,²⁷ diye tanınan birinin buluşudur; ama, zamanımızda bilinmemektedir ve bizden öncekilerin yazdıkları kitablardaki deyimlere dayanılarak yapılan anlaşılması güç tanımlamalardan ötürü, eser yapanlar ondan yararlanamayp kalmışlardı. Yüce Allah'ın yardımı ve evliyânın desteğiyle anlaşılıp [31a] bu özet kitaba yazıldı. Bundan daha açık bir tanımlı yapılabilirse de bu kadarı yeterli görüldü.

86. Sebz-ender-sebz (Yeşillik içre yeşillik): Hüzâm yapmaya başlayıp karar yeri olan Segâh perdesine gelince orada durmayıp Dügâh ve Râst perdesine inip ondan sonra iki Nevâ perdesi arasında bir Bayatî perdesi gösterip Çârgâh perdesinden Râst perdesinedek Hicâz yapmaya başlayıp ka-

rar verir. Bunun da sonrakilerin buluşu olması uygun görülmüştür ve zamanımızda, ustaların, bu adla bildirdikleri bileşim budur.

87. Rû-yî Irâk: Segâh yapmaya başlayıp Irâk karar verir. Bunda hiçbir görüş ayrılığı yoktur ama zamanımızda kullanılmamaktadır.

88. Müberka': (Ak başlı kara koyun) Çârgâh yapmaya başlayıp Segâh perdesinde karar verir. Bunda, eskiler, sonrakilerin eskileri ve bizden öncekilerin gecikenleri birleşmektedirler ama şimdi kullanılmamaktadır.

89. Hûzf: [31b] Gerekli süsleyicileriyle birlikte Râst yapmaya başlayıp onun karar yeri olan Râst perdesine gelince Dügâh perdesi gösterip Dügâh perdesinde karar verir. Bu bileşim bizden öncekilerin buluşudur ve zamanımızda bu adla tanınmaktadır ve bu bileşime bu adın verildiği herkesce bilinmektedir.

90. Hicâz-ı Muhâlif: Hicâz yapmaya başlayıp Aşîrân (şekilde) karar verir. Bu bileşim bizden öncekilerin buluşudur ama şimdi pek tanınmamaktadır.

91. Muhâlifek: Evc perdesinden başlayarak ve Segâh perdesinde sık sık duralararak Uzzâl yapmaya başlayıp (o şekilde) karar verir. Bu da sonrakilerin buluşudur.

92. Saba-Uşşâk: Sabâ ile Uşşâk'ın bileşimidir. Sabâ yapmaya başlayıp Uşşâk (şekilde) karar verir ama Uşşâk, bu rada, Hûzî biçiminde olup başlarken de Uşşâk'lı giriş kuralındadır. Yeni bir buluştur.

93. Sultânîr-İrâk: Başlangıçta, İsfahân biçiminde Nühüft yapmaya başlayıp [32a] karar yeri olan Aşîrân perdesine gelince bir Yegâh perdesi gösterip ondan sonra İsfahân (şekilde) karar verir. Bu da sonrakilerin (buluşudur).²⁸

94. Sâz-kâr: Segâh yapmaya başlayıp Râst perdesinde

karar verir ve Mâye gibi yürüyüş de kuralları arasındadır. Bu bileşim bizden öncekilerin gecikenlerinin buluşudur.

95. Râhatü'l-ervâh (Rûhların râhatı): Hicâz yapmaya başlayıp Irâk (şekilde) karar verir. Bu bileşim gecikenlerinin eskilerinin buluşudur.

96. Zengüle (Çingrak): Râst perdesinden harekete başlayıp Zîrgüle'yi²⁹ ve yine Râst perdesini ve yine Zîrgüle ve Dügâh perdelerini ve yine Zîrgüle perdesini gösterdikten sonra çıkarak ve inerek Hicâz yapmaya başlayıp (o şekilde) karar verir. Bu bileşim gecikenlerinin eskilerinin buluşudur.

97. Tûrkt Hicâz: Hicâz yaparken bir Evc perdesi gösterip iner ve Râst perdesinde karar verir. Bu bileşim, bizden öncekilerin gecikenlerinin buluşu olup zamanımızda [32b] tanınmamaktadır.

98. Rehâvf:³⁰ İştittüimize göre, Râst makamını özel bir tavrıyla, yürüyüşle gerçekleştirmekten başka bir şey değildir; öyle ki, karar yeri olan Râst perdesinden aşağı Yegâh perdesinde, süsleyicisi olan nağmeleri asıl sayıp sık sık Yegâh perdesine inip çıkması ve seslendirme arasında Râst, Dügâh, Segâh ve Çârgâh perdelerini çokça göstermesi de kuralındandır.

99. Bayatî-Arabân: Hüzâm yapmaya başlayıp Bayatî karar verir ve ara sıra, seslendirme arasında Şedd-i Arabân yürüyüşüyle Nihâvend yapması da kuralındandır ve Bayatî-Arabân diye adlandırılması da bu yüzden olsa gerektir. Kimin bulduğunu bildirmeye gerek yoktur.³¹

100. Sûz-nâk (Yakıcı): Hüzâm yapmaya başlayıp karar yeri olan Segâh perdesine geldiğinde, Çârgâh perdesinden Râst perdesindeki Hicâz yapıp (Râst perdesinde) karar verir. Bu bileşim, gözden geçirdiğimiz nazariyat kitaplarında, edvâr'larda görülmemiştir ve bestelenmiş eserlerde [33a]

de işitilmemiştir. Bunun da yeni bir buluş sayılması uygundur; fakat, bazı kimselerin bu bileşime "Hisârek'dir" demeleri gereksiz bir yakıştırmadır; çünkü, nazariyat kitablarının da görülüp bu özet kitaba da yazdığımız şekildeki Hisârek bileşimiyle bunun tür bakımından benzerliği yoktur; ayrıca, karar yerleri de birbirinden tamâmen farklıdır. Bir benzerlik aranırsa, Sebz-ender-sebz-i cedîd ile benzerliği apaçaktır ve biraz da Beste-i Hisâr'ı andırmaktadır. Bu özet kitabımızın Önsöz'ünde de sözû geçtiği gibi, bir insan topluluğundan ötekine ezgilerin adlarının değişmesi âdettedir. Onun için "bu da o adla tanınsın" denirse, durum öyle değildir. Önce, Hisârek deyiminin belli bir bileşime ad olduğu herkesce bilinirken birtakım kimselerin o adı başka bir bileşim için kullanmaları yanlışır. Sonra (ikinci olarak), ezgilerin adlarındaki değişiklik de böyle, belli bir maksadla, kasıtlı olarak yapılmaz.

[33b] 101. **Mâhûrek**: Evc perdesini Mâhûr perdesine dönüştürüp Gerdâniye perdesinden başlayarak Muhayyer perdesinden Nevâ perdesinedek çıkarak ve inerek Pencâgh-ı asl şeklinde gezinip Gerdâniye perdesinde karar verir. Bu bileşim (bestelenmiş) bazı eserlerde işitilmiş olup bu adla yazıldı.

102. **Mâhûr-ı kebîr-i kadîm** (Eski büyük Mâhûr): Mâhûr-ı sagîr (Küçük Mâhûr) yapmaya başlayıp karar yeri olan Çârgâh perdesine gelinece Segâh perdesini Bûselik perdesine dönüştürüp inici şekilde Râst yapmaya başlar³² ve (Râst perdesinde) karar verir. Eskilerin ve sonrakilerin eskilerinin bu konuda görüş ayrılığı yoktur ve zamanımızda bestelenen eserlerde de kullanılmaktadır ama uygulayıcıların dilinde adı pek geçmemekte, bilinmemektedir.

103. **Râmiş-i cân**: Segâh yapmaya başlayıp Aşîrân şek-

linde* Yegâh perdesine varıp orada karar verir. Bu bileşim, bizden öncekilerin gecikenlerinin buluşu olup onların Segâh-Mâye dedikleridir; [34a] fakat, zamanımızda terkedilmişdir ve Segâh gibi Mâye deyimini de bizden öncekilerin verdikleri ad olduğu ve bunun Segâh-Mâye şeklinde yazılması da birtakım şübheli düşüncelerden arınık olamayacağından, (bu bileşimin) varlığı bulunmayan ezgi adlarından Râmiş-i Cân, adıyla yazılması uygun görüldü.³³

104. **Müşkiye**: Segâh yapmaya başlayıp Aşîrân (şeklinde) karar verir. Bu da bizden öncekilerin buluşlarından olup onların Segâh-Acem, dedikleri (bileşim)dir. Yukarıda söylediğimiz uyarı bunun için de geçerlidir** ve andığımız niteliklerden ötürü bu adla yazılmıştır.

105. **Gül-zâr** (Güllük): Râst yapmaya başlayıp Aşîrân şeklinde Yegâh perdesine inerek orada karar verir. Bu da bizden öncekilerin gecikenlerinin buluşu olup (onların) Râst-Mâye, dedikleri bileşimdir. Bunun için de yukarıda yaptığımız uyarı geçerlidir ve bildirdiğimiz niteliklerden ötürü bu adla yazılmışdır.

106. **Meclis-efrûz** (Toplantıyı parlatan): Irâk yapmaya başlayıp Aşîrân [34b] şeklinde (inip) Yegâh perdesinde karar verir. Bu da bizden öncekilerin gecikenlerinin buluşu olup yukarıdaki yöntemle yazılmıştır.

107. **Safâ**: Tiz Çârgâh perdesinden Sabâ, sonra da Muhayyer perdesinden Uşşâk yapmaya başlayıp Sabâ (şeklinde) karar eder. Bu bileşim, âgâze'ler arasında işitilmiş, fakat

* Yukarıda sözü edilen Aşîrân şeklinde Yegâh perdesine inip orada karar vermek, Mâye-i atık (En eski Mâye) olup o deyimli bırakıp başka bir ad bulmamızın sebebi, zamanımızda Mâye-i atık'ın çok az kullanıldığını düşünmemizdir.

** Yukarıda yaptığımız uyarı ve bildirdiğimiz nitelikler, sözûyle, bizden öncekilerin deyimlerindeki belirsizliklerden ötürü adı bilinmeyen nagmelerin adlandırılması konusundaki tutumumuzu kasdediyoruz.

adı bilinmediğinden, yine bu eski, ama varlığı unutulmuş adla yazılmıştır.

108. Dîl-nişîn (Gönüle yer tutan): Hüseyinî yapmaya başlayıp Râst perdesinde karar verir. Bu bileşim zamanımızda unutulmuştur ve eskilerle sonrakilerin eskilerinin Aşîrân, dedikleri bileşimdir; ama, zamanımızda kullanılan Aşîrân pek çok bileşime katıldığından, yanlış anlaşılmalardan korunmak amacıyla, eski ad bırakılıp bu yeni ad yazılmıştır.

109. Şevk-i dîl (Gönüle şevk veren): Hicâz yapmaya başlayıp karar yeri olan Dügâh perdesine gelince inerek ve çıkarak bir Râst yapmaya koyulup (Râst) karar verir. Bu bileşim [35a] yeni bir eserde işitilmiş ve bu yeni adla yazılmıştır.

110. Nâzenûn (Nazlı): Hûzzâm yapmaya başlayıp karârında bir Dügâh perdesinin eklenmesiyle, Dügâh perdesinde karar verir. Bu bileşim de bazı âgâzeler arasında duyulmuş olup bu yeni adla yazılması uygun görülmüştür.

111. Şehr-i nâz (Naz ülkesi ya da Naz ayı): Gerdâniye perdesinden harekete başlayarak ve Evc perdesini Mâhûr perdesine dönüştürerek Râst yapar gibi Nevâ perdesine inerek ve çıkarak gezinip Gerdâniye perdesine gelince Mâhûrek şeklinde Hüseyinî perdesine inip orada karar verir. Bu bileşim de bazı eski eserlerde işitilmiştir ve bu yeni adla yazılmıştır.

112. Şevk-engîz (Coşku uyandıran): Nevâ perdesinden Muhayyer perdesinedek çıkarak ve inerek Nihâvend yapmaya başlayıp [35b] Nevâ perdesine dönünce Hüseyinî, Âcem ve Gerdâniye ve yine Âcem ve Hüseyinî perdelerini gösterip Hüseyinî perdesinde karar verir. Nevâ perdesinden sonra ara sıra Çârgâh perdesinin eklenmesi de kuraldandır;

ama, gezinti sırasında, Nevâ, Hüseyinî, Âcem ve Gerdâniye perdelerinin çokça, Muhayyer perdesinin az kullanılması ve Sünbûle perdesinin de tümüyle bir yana bırakılması şarttır. Bu şekilde, Nevrûz'dan iyice ayrılmış olur. Bu bileşim de eski eserlerde işitilmiş ve yine bu yeni adla yazılmıştır.

113. Bezm-ârâ (Dost meclisini süsleyen): Hüseyinî perdesinden başlayıp Muhayyer perdesinedek çıkarak ve inerek Uşşâk yapmaya başladıktan sonra Hüseyinî şeklinde Dügâh perdesinedek inip ondan sonra yine Hüseyinî perdesinden Muhayyer perdesinedek çıkarak ve inerek Uşşâk yapıp Hüseyinî perdesine gelince orada karar verir. Bu [36a] bileşim de birtakım eserlerde işitilmiş ve bu yeni adla yazılmıştır.

114. Nâz: Uzzâl yapmaya başlayıp Segâh perdesine gelince Dügâh perdesine varmadan Uzzâl perdesini gösterir; dönüp Pencgâh-ı asl yapmaya başlayıp (o şekilde) karar verir. Bu da bazı eserlerde işitilmiş olup bu yeni adla yazıldı.

115. Niyâz (Yakar): Hicâz yapmaya başlayıp İsfahân (şeklinde) karar eder. Bu da bazı eserlerde işitilmiş olup bu yeni adla yazıldı.

116. Ferah-zâr (Ferahlık veren yer): Nevâ yapmaya başlayıp karar yeri olan Dügâh perdesine gelince dönüp Segâh perdesini yok sayıp Hicâz perdesini alarak Gerdâniye perdesinden Dügâh perdesinedek inip oradan yine anlatılan şekilde Nevâ perdesine çıkarak Nevâ perdesinde karar verir. Bu da âgâzeler arasında işitilmiş olup [36b] bu yeni adla yazıldı.

117. Gonçe-i ra'nâ (Sarı - kırmızı gül goncesi): Nişâbûr yapmaya başlayıp Nevâ perdesinde karar verir. Bu bileşim bir eserde işitilip bu yeni adla tesbît olundu.

118. Cân-fezâ (Cana can katan): Sabâ yapmaya başlayıp

Aşîran (şeklinde) karar verir. Bu bileşim Tîz Çârgâh perdesinden harekete başlayıp Hüseyinî perdesinde karar veren şekliyle, ilk şeklin iki katı olarak (bir sekizli üstteki durumuyla) değerli bir eserde işitilmiştir; ama, ilk şekil esas alınıp bu yeni adla yazıldı.*

119. Lâle-ruh (Lâle yanak): Pencâh-ı asl yapmaya başlayıp Aşîrân şeklinde Yegâh perdesine varıp orada karar verir. Bu bileşim de Cân-fezâ bileşimi** gibi, değerli bir eserde işitilip bu yeni adla yazılmıştır.

120. Dîl-rubâ (Gönül çalan): Gerdâniye perdesinden Tîz Çârgâh perdesinedek çıkarak ve inerek Râst yapmaya başlayıp Gerdâniye perdesine (dönüp) gelince Evc perdesi [37a] gösterir ve sonra Muhayyer perdesinden Evc perdesinedek Irâk yapmaya koyulup yine Gerdâniye perdesinden inici şekilde Râst yapmaya başlar ve Nevâ perdesinde karar verir. Bu bileşim de Âyîn Terennüm'ünden alınmış olup bu yeni adla yazıldı.

121. Anber-eşân (Anber saçan): Nihâvend yapmaya başlayıp karar yeri olan Râst perdesine gelince Acem Aşîrân ve Irâk ve sonra yine Acem Aşîrân ve Yegâh perdelerini gösterip Yegâh perdesinde karar verir. Bu bileşim, yazarın erkek kardeşi yoksul Seyyid derviş Abdü'r-rahîm Dede'nin buluşudur. Allah ona selâmet versin.

122. Dîl-âvîz (Gönülde olan): Acem perdesi yerine Evc perdesi alarak Nişâbûr yapmaya başlayıp Aşîrân (şeklinde)

*İlk şeklin esas alınmasının sebebi, bu bileşimin işitildiği eser Pencâh Âyîn-i şerîf'dir ve bu bileşim, o Âyîn'in arasındaki bir Terennüm'dür. Âyîn-i şerîf'teki terennümler çok kere tîzden çalınırlar. O yüzden, ikinci şekil, başka bir bileşim sayılabilir.

** Cân-fezâ bileşimi ile ortak yani, bunun da, Pencâh Âyîn-i şerîf'ten alınmış olması ve çok kere, Âyîn-i şerîf Terennüm'ünde gerçekleştirilmesinden ötürü, pest tarafta (kalın seslerle) gerçekleştirilmiş şeklinin asıl sayılmasıdır.

karar verir. Bu bileşim, bu yoksul ve zavallı kişinin yetersiz bir buluşudur.

123. Rûh-efza (Rûhu gençleştirilen): Nâzenîn yapmaya [37b] başlayıp Aşîrân (şeklinde) karar verir. Bu da bu yoksul ve güçsüz kişinin buluşudur.

124. Gûl-ruh (Gül yanak): İsfahân yapmaya başlayıp karar yeri olan Dügâh perdesine gelince, çıkarak ve inerek Râst yapmaya başlar ve karar verir. Bu da bu yoksulun buluşudur.

125. Dîl-dâr (Gönüldeş): Nevâ yapmaya başlayıp sözü edilen kurala uyarak bir de Râst yaparak karar verir. Bu da bu yoksulun buluşudur.

Tamlama

Bildirilen bileşimler için kimine, “çok tanınmış”, kimineyse, “yeni bulunmuştur”, birtakımına ise, “eserlerde var oldukları halde adı bilinmemekte” ve bazılarında da “ne adı ne de varlığı bilinmemektedir” diye yazmamızın sebebi şudur: bilinenlerin adı iyice belirlenmeli, adı ya da varlığı bulunmayanlarla, adı, samı ve varlığı bilinenler belli olmalı ve kullanım yoluna girebilmeli; sözü edilen nitelikler göz önünde tutularak, [38a] birtakım bileşimlerin, el altında iken terk edilmesinin sebebi ise, kuyumculuk (kılı kırk yarma) yükünden kaçınmak içindir. Her ne kadar, bu bölümde incelenmişlerse de, bu yararsız görülmemelidir. Bir de, biraraya getirilen parçaların özelliklerini birbirleriyle ne kadar uyusuyorsa bunların, o kadar güçlü bileşimler oluşacağı, uyusmayıp birbirleriyle çatıştıkları takdirde ise bu konuda ılımlı davranılması gerektiği apaçık görülmelidir.

Üçüncü Bölüm

Usûllerin açıklanması

Usûl, ölçülü nağmelerin ölçüldüğü vuruşların, belirli bir sayıya göre biraraya getirilmesiyle oluşan bütünlüktür. Vuruş da, ölçülü nağmeler oluşurken, bu nağmelerin sayısı, kesri ve aralarındaki açıklığın sayısı için ölçü olarak alınan zamanı belirlemek için kullanılan deyimdir. Bunlar üç çeşittir : Birinci derecede Hafif (Hafif-i evvel), İkinci derecede Hafif (Hafif-i sâni), Ağır (Sakıl).*

Birinci derecede hafif, birincisi harekeli, ikincisi duran iki parçanın (hecenin) söylenme süresi kadardır.³⁴ İkinci derece hafif, birinci derece hafifin iki katı (yavaşı), [38b] ağır ise, ikinci derece hafifin iki katıdır (yavaşıdır). Bunların söyleniş süresi, ortalamaı gözetmek, aşırılığa kaçmamak şartıyla, söyleyenin isteğine bağlıdır. Usûle en uygun düşen şeyler, def ve davul gibi vurulan çalgılardır. Onların sesleri de ince ve kalın olmak üzere ikiye ayrılır. Usûlün parçaları da ba'zan ince, ba'zan da kalın seslerle belirlendiğinden, ince sesler "tek" sözüne, kalın sesler ise "düm" sözüne benzediğinden "tek" ve "düm" sözcükleri, usûlün ana malzemesi sayılır. "Tek" sözü, ba'zan, k harfini açmak için, belirteç he'si ile "teke" şeklinde, ba'zan da iki "tek" yerine, k harfini çiftleyerek "tekke" şeklinde kullanılır. Bu özet kitabda da (usûller) "düm", "tek", "teke" ve "tekke" sözcükleri ile anlatıldı ve herbirinin altına, üç çeşit vuruş ölçüğünden hangisi ile ölçülü ise oluştuğu vuruşların sayısını belirten rakam kondu.

* Bu usûl ve vuruş tanımı da yenidir.

Zamanımızda çokça kullanılan [39a] usûller sayacağı-mız şu yirmi bir usûldür :

Semâf, Söfyân, Sâde Düyek, Aksak Semâf, Fâhte, Çenber, Muhammes, Devr-i Kebîr, Berceşân, Remel, Zarb-ı Hüner, Hafif, Sakıl, Zarb-ı Fetih, Şarkı Düyek' i, Şirin.

Semâf: Birinci derecede hafif'le üç vuruştur.

Şu şekilde vurulur:

Düm tek tek
1 1 1

Söfyân: İkinci derecede hafif'le dört vuruştur.

Şu şekilde vurulur:

Düm tekke
2 2

Sâde Düyek: Birinci derece hafif'le sekiz vuruştur :

Şekli budur:

Düm tek tek düm tek
1 2 1 2 2 2

Aksak Semâf: Birinci derece hafif'le on vuruştur :

Şekli budur:

Düm teke düm tek
2 3 2 3

Fâhte: Ağır ölçekli on vuruştur.

Şekli budur:

Düm düm tek tek düm tek düm tekke tekke
1 1 1 1 1 1 1 1 1 1

Çember: Ağır ölçikle on iki vuruştur.

Şekli budur:

Düm tekke düm düm tek tek tek düm tek düm

1 1 1 1 1 1 1 1 1 1 1 1

tekke tekke

1 1

[39b] Muhammes: İkinci derece hafif'le on altı vuruştur.

Şekli budur:

Düm teke düm tek düm düm tek teke düm tek

1 1 1 1 1 1 1 1 1 1 1 1

teke düm tek teke teke

1 1 2 1 1

Devr-i Revân-ı Hindî: Birinci derecede hafif'le on dört vuruştur.

Şekli budur:

Düm düm tek düm teke teke

3 2 2 3 2 2

Frenkçîn: İkinci derece hafif'le on iki vuruştur.

Şekli budur:

Düm düm düm düm tekke tekke teke

1 2 1 2 2 2 1 1

Çifte Düyek: İkinci derece hafif'le sekiz vuruştur.

Şekli budur:

Düm tek tek düm düm tek teke

1 2 1 1 1 1 1 1

Evfer: İkinci derece hafif'le dokuz vuruştur.

Şekli budur:

Düm tek tek düm düm tek teke

1 1 1 1 1 1 1 3

Evsat: Birinci derecede hafif'le yirmi altı vuruştur.

Şekli budur:

Teke teke düm tek düm düm tek teke düm düm

2 3 2 2 2 2 2 2 3 4 4 4

Devr-i Kebîr: İkinci derece hafif'le yirmi sekiz vuruştur.

Şekli budur:

Düm düm tek düm tek teke düm tek

2 2 2 2 1 1 1 1 4

tek düm tek düm tekke tekke

4 2 2 2 2 2 2

Berefsân: İkinci derece hafif'le on altı vuruştur.

Şekli budur:

Düm tek düm tek düm düm tek düm tek

2 1 2 1 2 1 1 1 1 2

teke teke

1 1

[40a] Remel: İkinci derece hafif'le yirmi altı vuruştur.

Şekli budur:

Düm tekke düm tekke tekke düm tekke düm tek

2 2 2 2 2 2 2 2 2 2

düm tek düm düm tek teke teke

1 1 1 1 2 1 1

Zarb-1 Hûner: Birinci derecede hafif'le on dokuz vuruştur.

Şekli budur:

Düm tek düm tek düm teke düm tek düm tek düm
1 1 1 1 1 1 1 1 1 1 3
tek düm düm teke teke
1 2 1 1 1

Bu usûl, pâdişâh musâhibi Seyyîd Ahmed Ağa'nın buluşudur.

Hafif: İkinci derece hafif'le otuz iki vuruştur.

Şekli budur:

Düm tek tek düm tek tek düm tekke düm tek tek
1 1 2 1 1 2 2 2 1 1 2
düm tekke düm düm tek teke düm tek teke düm
2 1 1 1 1 1 1 1 1 1 2
tek teke teke
2 1 1

Sakıl: İkinci derece hafif'le kırk sekiz vuruştur.

Şekli budur:

Düm tekke düm tekke tekke düm tekke düm tek
2 2 2 2 2 2 2 2 2 2 2
tek düm düm tek düm tek tek düm tekke düm
2 2 2 2 2 2 2 2 2 2 1
düm tek teke düm tek teke düm tek teke teke
1 1 1 1 1 1 1 1 1 2 1 1

Zarb-1 Fetih: İkinci derece hafif'le seksen sekiz vuruştur.
Şekli budur: [40b]

Düm tek tek düm tek tek tekke düm tek tek düm
2 1 1 2 1 1 2 2 1 1 2
tek düm tek düm tekke düm tek düm tekke tekke
2 2 2 2 2 2 2 2 2 2 2
düm tekke tekke düm tek düm düm düm tekke
2 2 2 2 2 2 2 2 2 2 2
tekke düm tekke düm düm tek teke düm tek teke
2 2 2 1 1 1 1 1 1 1 1
düm tek teke düm teke tek tek düm tek tek düm
1 2 1 1 1 1 2 1 1 2 1
tek teke düm tek teke teke
1 1 1 2 1 1

Şarkı Düyek'i: Birinci derecede hafif'le beş vuruştur.

Şekli budur:

Düm tek düm tekke

1 1 1 2

Bu usûlün adı bilinmiyordu. Bu adla yazıldı.

Şirin: İkinci derecede hafif'le yirmi iki vuruştur.

Şekli budur:

Düm teke teke düm tek tek tekke tekke düm teke
2 1 1 1 1 2 2 2 1 1
düm düm tek teke teke
1 1 2 2 2
Bu usûl de benim buluşumdur.

Sonsöz

Biraz kuralarla ilgilidir.

Açıklama: Gerek makamlardan gerek bileşimlerden söz ederken herbirine birer başlangıç belirlemiştik. Ama, bu, ancak oradan başlıklar, demek değildir. Ezgiye, belirtilen o perdenin [41a] bir ya da birkaç perde üstünden ya da altından da başlanabilir. Böylece eklenen bu perdeler de o makamın yapısına katılır ya da süsleyici olur. Uşşâk, Bayatî ve Hüzâm'da başlangıç yeri olan Nevâ perdesinden önce Sığâh ve Çârgâh perdesi ile başlanabildiği gibi.

Bir de, gerek taksim, gerek peşrev, gerekse beste ve benzeri eserlerin seslendirilmesi sırasında (hız bakımından) aşırıya kaçmamak gerekir; çünkü, fazla hız da, fazla yavaşlık da ezgiyi bozar.

Ayrıca, beste ve benzeri eserler okunurken ya da bestelenirken kullanılan sözler saçma sapan şeyler değil, anlamlı sözler olmalı. Bu önemli kurala uyulursa elde edilmek istenen etki kat kat artar.

Bundan başka, bestekârlıkta, ele alınan konuya uygunluk şarttır.

Bir de, eser bestelerken, söz ile ezgi arasındaki uyuma çok dikkat etmek gerekir; öyle ki, insanı duygulandıran, yüreğini incelten ezgileri özlem ve yakarış ifadesi için; iç açıcı, ferahlatıcı nağmeleri de övgü ve benzeri konularda kullanmak uygun düşer.

Bilgiye ulaştırıcı Yüce Tanrı'nın yardımıyla, Peygamberimizin (salât ve selâm onun, ailesinin ve sohbetinde bulunan yakın dostlarının üstüne olsun) hicretinin bin iki yüz dokuzuncu yılında bu özet kitapçığın yazımını tamamladık. Âlemlerin Rabbi'ne hamd olsun.

(Yanda) : Yenikapı Mevlevihânesi'ne vakfedilmiştir.

[43a] İnceleme ve Doğruyu Araştırma'nın Eki

Gene aynı yazarın eseridir.

Yenikapı Mevlevihânesi'ne vakfedilmiştir.

[43b] Esirgeyen ve Bağışlayan Allah'ın adıyla, İzzet ve celâl sahibi Yüce Tanrı'ya sınırsız dua ve şükür, Peygamberimiz Muhammed Mustafa'ya (Allah'ın selâmı O'nun, çocuklarının ve dostlarının üstüne olsun) sayısız selâm ve övgüyle söze başladıkdan sonra, deriz ki: Bu kusurdolu, aşâklık, yoksul kişi, "İnceleme ve Doğruyu Araştırma" adlı kitabı, cihân pâdişâhı, Arab ve Acem ülkelerrinin efendisi, Âlemde Allah'ın halifesi, Mekke ve Medine'nin hizmetkârı, Sultan oğlu Sultan, Sultan Ahmed Han oğlu, Sultan Mustafa Han'ın oğlu, Sultan Selim Han hazretlerinin (Halifelîği ve saltanatı sonsuzadek sürsün ve Allah, yardım elini ondan esirgemesin) yüce katına sunmaktan sonra "Biraz daha yeni yeni bileşimler bulunsun ve onlar da [44a] yazılsın" diye pâdişâhımızdan buyruk geldiğinde, bu yoksul kişi, birkaç bileşim daha yapıp şu birkaç satır, kitabıma ekledim. Bu yeni bileşimler on bir adeddır. "İnceleme ve Araştırma"da, daha önce yazdığım yüz yirmi beş bileşime onlar da eklenince, bileşimlerin sayısı yüz otuz altı bulunmuştur. Yeni yazılan on bir bileşim şunlardır; önce adlarını sayacağız, sonra da açıklamaya geçeceğiz :

1. İsfahânek, 2. Hicâzeyn, 3. Şevk-i dîl, 4. Nevâ-Bûselik, 5. Arazbâr-Bûselik, 6. Nevâ-Kürdt, 7. Gerdâniye-Kürdt, 8. Hüseyinî-Kürdt, 9. Hisâr-Kürdt, 10. Evc-i Nihâvendî, 11. Nevruz-ı Sultânî.

[41b]. [42a] ve [42b] boştur.

1. **İsfahâne**: Hicâz perdesinin tabiatıyla Nevâ perdesinden başlayarak, Hüseyinî, Acem, Gerdâniye ve Muhayyer perdelere çıkararak oradan yine anlatılan şekilde Çârgâh perdesine iner ve yine [44b] tizce Hicâz perdesiyle Nevâ perdesine çıkdıktan sonra, yeniden anlatılan şekilde, Muhayyer perdesinden, bu kez Hicâz perdesine uğramadan, Segâh ve Dügâh perdesine iner ve sonra İsfahân yaparak karar verir. Bu güzel bileşim, Sûz-i dil-ârâ makamını da yapıp ortaya koyan o Beceri Hazînesi'nin³⁵ buluşudur. Bunu, eskisinden ayırdedilebilmesi için, "cedîd" (yeni) sıfatıyla yazmak ve "İsfahâne-i cedîd" (Yeni İsfahâne) diye tanıtmak pek doğru olur.

2. **Hicâzeyn**: Dügâh perdesinden başlayıp Zîrgüle, Irâk yine Zîrgüle ve Dügâh perdelinde gezindikden sonra Hicâz makamına geçip karar yeri olan Dügâh perdesine gelince, Dügâh'la Aşrân perdesi arasında bir Hicâz daha yapıp Aşrân perdesinde karar verir. Bu bileşim de yukarıdaki bileşimi oluşturan kişinin eseridir.

3. **Şevk-i dîl**: Gerdâniye yaparak Nevâ perdesine gelince Bayatî perdesi [45a] gösterip Çârgâh perdesi yerine Bûselik perdesiyle Sâz-kâr yaparak karar verir. Bu da, Hicâzeyn'i oluşturan kişinin eseridir.

4. **Nevâ-Bûselik**: Nevâ makamıyla başlayıp bir Hüseyinî perdesi ekleyerek Bûselik şeklinde karar verir. Bunu da yukarıdakileri yapan oluşturmıştır.

5. **Arazbâr-Bûselik**: Çârgâh perdesine varmaksızın ve Nevâ perdesinde biraz durarak Arazbâr yapıp Bûselik şeklinde karar verir. Bu da yukarıdakileri yapan tarafından oluşturulmuştur.

6. **Nevâ-Kürdî**: Nevâ yaparak başlayıp bir Hüseyinî belki de bir Acem ve bir Hüseyinî perdeleri ekleyerek Kürdî

şeklinde karar verir. Bunun oluşumu da yukarıdakiler gibidir.

7. **Gerdâniye-Kürdî**: Gerdâniye şeklinde başlayıp yukarıda anlatılan bileşimde olduğu gibi Acem ve Hüseyinî perdelerinin eklenmesiyle Kürdî'ye dönüşerek karar verir. Bunu oluşturanı da belirtmeye gerek yoktur.

8. **Hüseyinî-Kürdî**: Hüseyinî şeklinde başlayıp Kürdî [45b] şeklinde karar verir. Bu bileşim bizden öncekilerin buluşudur

9. **Hisâr-Kürdî**: Dügâh ve Segâh perdelerini göstermek sizin Hisâr şeklinde başlayıp Çârgâh perdesini gösterdikden sonra bir Nevâ perdesi göstererek Kürdî şeklinde karar verir. Bu bileşim benim buluşumdur.

10. **Evc-i Nihâvendî**: Hüseyinî perdesinden başlayıp Evc makamının gidişi şeklinde Muhayyer perdesine çıkıp yine aynı gidişle Hüseyinî perdesine indikten sonra Nihâvend makamına geçip Irâk şeklinde karar verir. Bu bileşim eski ve tanınmış bir eserin orta yerinde (miyânında) bulunduğu halde, gördüğümüz nazariyat kitaplarında yer almadığı ve adı da bilinmediği için, ona bu adı koyduk ve yazdık.

11. **Nevrûz-ı Sultânî**: Muhayyer perdesinden başlayarak Nevrûz-ı Acem bileşimini gerçekleştirdikten sonra, onun karar perdesi olan Dügâh perdesine gelindiğinde Râst perdesini gösterip [46a] Râst perdesinde karar eder. Bu bileşim de eski ve tanınmış bir eserde yer aldığı halde adı bilinmediğinden, ona bu adı uygun gördük ve yazdık.

Yeni yapılan bileşimlerin sıralanması da burada tamamlandı. Ek bölümün yazımını da, birkaç satırlık bir kasfide ile bitiriyoruz :

Yazar

Beceri denizine pâdişâhın ilgisi ile dalmır
Beceri cevherleri pâdişâhın ilgisi ile oluşur

Beceri sâhibleri becerilerini pâdişâhın ilgisine sunar
Beceri kalesinin pazarı pâdişâhın ilgisiyle kurulur
Pâdişâhın ilgisi ne kadar sıcaksa
Beceri tarlasında o kadar çok ürün biter

Şimdi dünya hüner doluyrsa bilin ki buna sebeb
Böyle hünerli bir Şah'ın hüner yerlerine eşik oluşudur

Haşmetli bir önder binici zamanın sahibi her zaman
herkesten üstün
[46b] Kılıç ve kalem sahibi eşsiz bir beceri incisi

Eli açıklık ve yardım severlik kaynağı Sultan Selim
hazretleri

Onun zamanında beceri sahibleri el üstünde tutuluyor

İster kalemle olsun ister kılıçla, her hüner değerlendiriliyor
Her gün çeşit çeşit hünerler ortaya konuluyor

Güneş gibi ısıtıp olduran beğenisıyla, zihin küplerinde
Coştu, arındı, renklendi hüner şarabı

Dikkat kadehiyle onu içip kendilerinden geçtiler
Yeryüzündeki bütün akıllı ve becerikliler şimdi baş başa
verdiler

Çoktandır karmakarışık idi, şimdi ise, ne güzel,
Dikkatle tarandı, düzeltildi hünerin saç bükümleri

Ey doğrulukta eşi bulunmayan Şahlar Şâhı, sonsuzadek
Tahtın, bahtın ve saltanatınla hünerlere ruh bağışla

Beceri sahibleri senin iyiliklerine öylesine gömüldüler ki
Şimdi her meclisi senin bağışlarının sözü süslüyor

[47a] Senden önceki sultanların yaşadıkları dönemler senin
dönemini kıskanıyor
Hüner bağışlarının ortaya çıkması böyle başladı

Senin dönemde becerikli kişiler öylesine seçkinleştiler ki
Onların arasında, becerikli olmaya çalışan bu kulun en
geride kaldı

Tinsel (mânevî) bereketin bolluğundan, doğamın her
köşesini

Hünerler söyleyen haykırırlar kaplamıştır

Sözü uzatma, Nâsır, devlete duaya başla
Hünerin değerlisi de değersiz de orada belli olur

İnceleme'nin Eki, bu birkaç beyitle süslendi
Yüz yapraklı sarı kırmızı hüner gülü gonca verdi sanki

Âlemin pâdişâhına övgüdür,
Amacım, hiç de, hüner sevgisi göstermek değildir

Saltanatı her zaman şerefle süregelsin
Yardımlarıyla hep hünerlere hayat versin

Bu yazıyı da, Azîz ve Kadir olan Allah'ın yardımıyla,
Peygamberimizin (Allah'ın selâmı onun, âilesinin ve dost-
larının tümünün üzerine olsun) göçünün (hicretinin) bin
iki yüz on birinci³⁶ yılında tamamladım. Âlemlerin Rab-
bi'ne hamd olsun.

Yanda : Yenikapı Mevlevihânesi'ne vakfedilmiştir.

Uyarı

Yazarın, metin kenarına yazdığı ekleme ve düzeltmeler çevirinin içine alınmış ve ayrıca belirtilmemiştir. Yazarın, gene metin dışına, not olarak koyduğu açıklamalar, ilgili oldukları yerde, * yıldızlarla belirtilerek çevrilmiştir.

Çevirenin eklemeyi uygun gördüğü notlar, metinde, (1 gibi) sayılarla gösterilmiş ve bunlar buraya aktarılmıştır.

Metinle İlgili Notlar

1- İbn Mâce, *Fazâilü'l-Kur'an*, c. I, s.424. ve Ebü Dâvûd, *Kitâbü's-salât*, c. I, s. 339.

2- Yazar, "Muallim-i Gaybî" (Yitik öğretmen) sözüyle kelime oyunu yapıyor ve bir yandan, bu bilimi, hocasız, kendi çabasıyla öğrendiğini belirtirken, öte yandan da, yararlandığı ve örnek aldığı Maragalı Hafız Abdülkadir ibn Gaybî'ye atıfta bulunuyor.

3- Yazarın, kitabına başlık olarak, Abdülkadir ibn Gaybî'nin "Câmiü'l-elhân" adlı ünlü kitabının girişinde, kendi öğreniminden söz ederken kullandığı "Tedkik ü Tahkik" deyimlerini seçmesi de, yukarıdaki görüşümüzü doğruluyor.

4- "Mitribâ esrâr-ı mârâ bâz gû

Kissahâ-yı can-fezârâ bâz gû"

Mevlânâ Celâleddin Rûmî'nin bu beytini, Abdülbâkî Dede'nin koruyucusu III. Sultan Selâm, kendi buluşu olan Sûz-i dilârâ makamında yaptığı Mevlevî Âyânî'nin üçüncü Selâm'ının başlangıç sözleri olarak bestelemiş, Abdülbâkî Dede ise, bu Âyânî, geliştirdiği Ebced notasıyla yazıp "Tahrîriyye" adlı kitabına koymuştur.

5- Pythagoras (İ.Ö. ~ 580-500) Eski Yunan filozofu. Evrenin temel yasalarının sayılarla belirlenebileceği düşüncesinden hareketle müzik sanatını ses bilimi olarak ilk inceleyen kişi diye bilinmiş, Doğu'da ve Batı'da "müzikînin pîri" sayılmıştır.

6- Aristoteles (İ.Ö. 384-322) Eski Yunan filozofu. İslâm bilginlerince Muallim-i evvel (İlk öğretmen) diye anılır.

7- Abu'n-Nasr Muhammed ibn Muhammed ibn Tarkan ibn Uzulug al-Fârâbî (872-950). Künyesinden de anlaşılacağı gibi, Türk soyundan, ünlü İslâm bilgini. Muallim-i sâni (İkinci öğretmen) diye anılır. Müsikî üzerine yazdığı en önemli eseri "Kitabu'l-Mûsikî al-kebrî"dir.

8- Safiüddîn Abdülmü'min ibn Fâhîr al-Urmevî al-Bagdâdî (İ.S. ~ 1228? -1294) Müzik nazariyatı ile uğraşmış İslâm bilginlerinin en ünlüsü. Sekizlinin on yedi aralığa bölünüşünü bir sistem biçiminde ilk anlatan kişi olduğu için "Sistemci Okul"un kurucusu olarak görülmüş, sonraları "Şeyh" sanıyla anılmış, "Kitabu'l-edvâr" ve "Şerefîyye" adlı kitapları en önemli başvuru kaynağı sayılmıştır.

9- Gerdaniye ile Şehnaz arasında, Râst ile Zirgüle arasındaki Şûrî perdesinin üst sekizlisi olacak bir perde konması gerekirken bu perde atlanmıştır.

10- Tiz Nevâ perdesi de atlanmıştır.

11- Nevâ deliginden sonra gelen delige "Hüseynî" deliği denmesi gerekirken, bu delik Hüseynî'nin alt sekizlisine verilen "Aşîran" adıyla adlandırılmıştır. Kantemiroğlu'nun "Hüseynî Aşîran" diye adlandırdığı o perdeye günümüzde "Hüseynî-Aşîran" denmektedir. Bu, aynı zamanda o perdede karar veren bir makamın da adıdır.

12- Bir sekizli içinde 17 aralık ve ilk sesin üst sekizlisiyle birlikte 18 nağme ya da perde varsa, geleneksel ses sistemine bağlı kalan Abdülbâkî Dede, bu sistemin içine daha fazla aralık ve ses sokulmasının gereksizliğini vurguluyor.

13- Geleneksel sisteme bağlı kalınarak, mücenneb bölgesi "küçük" ve "büyük" şeklinde ikiye ayrılmamaktadır.

14- Abdülbâkî Dede, makamlar arasında saydığı ezgi şemasının adımı "Râhevî", bileşimler arasında saydığı ise "Rehâvî" şeklinde yazmakta ve farklı tanımlar vermektedir.

15- Hicâz cinsinin "eski" ve "yeni" diye ikiye ayrılması çok önemlidir. Bu ayrıma, daha önce, Lâdikli Mehmed Çelebi de dikkat çekmiş idi.

16- Nişâbûr, daha önce, makamlar arasında da sayılmış idi.

17- 14 ve 30 numaralı notlara bakınız.

18- Perde adları sayılırken "Uzzâl" diye bir perdeden söz edilmemiş idi. Bu perdeyle Kantemiroğlu'nda da karşılaşıyoruz.

19- Abdülbâkî Dede, III. Sultan Selâm Han'dan söz ederken bunun gibi övücü nitelermeler kullanmaktadır.

20- Yukarıdaki nota bakınız.

21- III. Sultan Selâm Han hakkında başka bir övücü bir nitelme.

22- Yukarıdaki nota bakınız.

23- Muhayyer-Sünbûle bileşiminin Abdülbâkî Dede'nin zamanındaki şeklinin III. Selâm tarafından yapıldığı sanılmaktadır.

24- "Büzürg" Safiüddîn'in sınıflandırmasında da 12 makam arasında yer almaktadır.

- 25- Kûcek-Zemzeme kimin buluşu olduğu anlaşılmıyor.
- 26- Nişâbürek tanımını Hızır Ağâ'nın Edvâr'ında buluyoruz.
- 27- Bu bileşim adı ilk olarak, Barbed'in yapığu ileri sürülen otuz makam arasında geçmektedir.
- 28- "Sonrakiler'in" buluşu diye bildirilen Sultânî-İrâk, Kantemiroğlu tarafından tanımlanıp kullanılan bir bileşimdir.
- 29- Doğrusu "Zengüle (Çingrak)"dir. Safiüddîn dönemindeki on iki makamdı birinin adı olan sözcük, perde adı olarak kullanıldığı "Zirgüle" şeklinde yazılmış, günümüzdek de bu şekilde kullanılmamıştır.
- 30- Bu şekliyle "Rehâvî" günümüzde "Râst"dan ayırd edilememektedir.
- 31- Bayatî-Arabân bileşimi III. Selim döneminde Sa'dullah Ağa tarafından canlandırılmıştır.
- 32- Mâhûr'da Bûselik'le inişi Râst, diye tanımlamak düşünürücü.
- 33- Bu ad, Barbed'in otuz ezgisinden birinin adıdır.
- 34- Eskiler bunu "ten" sözüyle örneklendirir ve "sebeb-i hafîfe" diye adlandırılırdı.
- 35- 19 numaralı nota bakınız.
- 36- Hicrî 1211 yılı, Miladî 1796 yılının VII. ayının 7. günü başlayıp 1797'nin VI. ayının 25. günü sona ermektedir. Yazmada ay ve gün belirtilmediği için kesin bir tarihlendirme yapamıyoruz.

Kaynaklar

- Nâsır Abdülbakî Dede Efendi, *Tedkîk ü Tahkîk, Süleymâniye Kütüphanesi*, Nâfiz Paşa bölümü, 1242/1 v.1 a - 47 a
- *Tahririye*, Süleymâniye Kütüphanesi, Nâfiz Paşa bölümü, 1242/2 v. 53 a - 73 b
- *Defter-i Dervîşan*, Süleymâniye Kütüphanesi, Nâfiz Paşa bölümü, 1194
- Abdülkâdir ibn Gaybî, *Cami'ul-elhân*, Nûr-ı Osmâniyye Kütüphanesi, 3644
- Başer, Fatma Âdile, *Türk Müsikisinde Abdülbakî Nâsır Dede (1765-1821)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1996
- Devellioğlu, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Doğuş Matbaası, Ankara, 1970
- d'Erlanger, Baron Rodolphe, *La Musique Arabe*, I - VI, Librairie Paul Geuthner, Paris, 1930 - 1959
- İnal, İbnülemin Mahmut Kemal, *Hoş Sadâ, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları*, Seri:1, No.10. İstanbul, 1958
- Kantemiroğlu/Y.Tura, *Kitab-ı ilmi'l-mûsikî alâ vecdi'l hurûfat*, Tura Yayınları, İstanbul, 1976; Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2001
- Özcan, Nuri, "Abdülhakî Nâsır Dede", *T.D.V. İslâm Ansiklopedisi*, c.I. s. 199. İstanbul, 1988
- Öztuna, Yılmaz, *Büyük Türk Müsikîsi Ansiklopedisi*, I - II, Kültür Bakanlığı/1163, Kültür Eserleri Dizisi/149, Başbakanlık Basımevi, Ankara, 1990
- Safiüddîn, Abdülmü'min ibn Fâhîr, *Kitabu'l-Edvâr*, Nûr-ı Osmâniyye Kütüphanesi, 3653
- Tura, Yalçın, *Türk Müsikîsinin Mes'eleleri*, Pan Yayıncılık, İstanbul, 1986
- Uludağ, Süleyman, *İslâm Açısından Müsîkî ve Semâ*, İrfan Yayınevi, İstanbul, 1976.
- Ziya, Mehmed (İhtifalci), *Yenikapı Mevlevihânesi*, İstanbul, 1329/1911

Makamlar ve Terkibler (Bileşimler) Buldurusu

Makamlar Roma, Bileşimler Hind rakamlarıyla numaralanmıştır. Ayrac içindeki numaralar Zey'deki bileşimleri göstermektedir.

11. Acem, 19a.
18. Acem-Aşîrân, 20a.
62. Acem-Büselik, 27b.
121. Anber-efşân, 37a.
25. Arabân, 21b.
10. Arazbâr, 18b-19a.
- (5.) Arazbâr-Büselik, 45a.
70. Arazbâr-Zemzeme.
14. Aşîrân, 19b.
80. Aşîrân-Mâye, 29b.
72. Aşîrân-Zemzeme, 28b-29a.

81. Bayatî, 29b-30a.
99. Bayatî-Arabân, 32b.
22. Beste-Hisâr, 21a.
54. Beste-İsfahân, 26b.
51. Beste-Nigâr, 26b.
50. Beste-Nigâr-ı atîk, 26b.
49. Beste-Nigâr-ı kadîm, 26a.
113. Bezm-ârâ, 35b-36a.
- VII. Büselik, 11b.
42. Büselik-Aşîrân, 24b.
52. Büzûrg, 26b.

118. Cân-fezâ, 36b.
48. Çargâh, 26a.
29. Dil-ârâ, 22a-22b-23a.
122. Dil-âviz, 37a.
125. Dil-dâr, 37b.
32. Dilkeş, 23a-23b.
84. Dilkeş-Hâverân, 30b.
108. Dil-nişîn, 34b.
120. Dil-rübâ, 36b-37a.
47. Dûgâh, 26a.
46. Dûgâh-ı kadîm, 25b-26a.

83. Evc, 30a-30b.
28. Evc-ârâ, 22a.

63. Evc-Büselik, 27b-28a.
- (10.) Evc-i Nihâvendî, 45b.
30. Ferah-fezâ, 23a.
116. Ferah-zâr, 36a-36b.
117. Gonçe-i ra'nâ, 36b.
7. Gerdâniye, 18b.
60. Gerdâniye-Büselik, 27a-27b.
- (7.) Gerdâniye-Kürdî, 45a.
58. Gül'izâr, 27a.
124. Gül-ruh, 37b.
105. Gül-zâr, 34a.
- IX. Hicâz, 12a-12b.
- (2.) Hicâzeyn, 44b.
90. Hicâz-ı Muhâlif, 31b.
68. Hicâz-ı Zemzeme, 28b.
20. Hisâr, 20b.
64. Hisâr-Büselik, 28a.
19. Hisâr-ı kadîm, 20a-20b.
- (9.) Hisâr-Kürdî, 45b.
21. Hisârek, 20b-21a.
89. Hûzî, 31a-31b.
- V. Hüseyinî, 11a.
73. Hümayûn, 29a.
41. Hüseyinî-Aşîrân, 2b.
- (8.) Hüseyinî-Kürdî, 45a-45b.
24. Hûzzâm, 21b.
27. Hûzzâm-ı cedîd, 21b-22a.
23. Hûzzâm-ı kadîm, 21a-21b.
- XIII. Irâk, 13a-13b.
- XI. İsfahân, 12b-13a.
69. İsfahân-Zemzeme, 28b.
53. İsfahâne, 26b.
- (1.) İsfahâne(i-cedîd), 44a.
15. Küçek, 19b.
71. Küçek-Zemzeme, 28b.
143. Kürdî, 24b-25a.
119. Lâle-ruh, 36b.

101. Mähürek, 33b.
 5. Mähür-i kebîr, 18a.
 102. Mähür-i kebîr-i kadîm, 33b.
 4. Mähür-i sagîr, 18a.
 78. Mâye, 29b.
 79. Mâye-i atîk, 29b.
 82. Mâverâü'n-nehr, 30a.
 106. Meclis-efrûz, 34a-34b.
 91. Muhâlifek, 31b.
 75. Muhayyer, 29a.
 37. Muhayyer-Sünbûle, 24a.
 88. Müberka', 31a.
 17. Müsteâr, 20a.
 104. Müşkiye, 34a.
 114. Nâz, 36a.
 110. Nâzenîn, 35a.
 III. Nevâ, 10b.
 (4.) Nevâ-Büselik, 45a.
 (6.) Nevâ-Kürdî, 45a.
 12. Nevruz, 19a.
 13. Nevruz-i Acem, 19a-19b.
 (11.) Nevruz-i Sultânî, 45b-46a.
 65. Nigâr, 28a.
 66. Nigâr-nîk, 28a.
 XII. Nihâvend, 13a.
 57. Nihâvend-i cedîd, 27a.
 56. Nihâvend-i Rûmî, 27a.
 55. Nihâvend-i sagîr, 26b-27a.
 IV. Nişâbûr, 11a.
 76. Nişâbûr(ek), 29a.
 115. Niyâz, 36a.
 3. Niyâz, 18a.
 40. Nühüfî, 24b.
 39. Nühüfî-i kadîm, 24a-24b
 1. Pencgâh-ı asl, 17b.
 2. Pencgâh-ı zâide, 17b.
 74. Râhat-fezâ, 29a.
 95. Râhatü'l-ervâh, 32a.
 VI. Râhevî, 11b.
 103. Râmiş-i cân, 33b.
 I. Râst, 9b-10a.
 98. Rehâvî, 32b.
 123. Rûh-efzâ, 37a-37b.
 87. Rû-yi Irâk, 31a.
 X. Sabâ, 12b.
 92. Sabâ-Uşşâk, 31b.
 107. Safâ, 34b.
 94. Sâz-kâr, 32a.
 86. Sebz-ender-sebz, 31a.
 85. Sebz-ender-sebz-i kadîm, 30b-31a.
 II. Segâh, 10a-10b.
 6. Selmek, 18a-18b.
 93. Sultânî-Irâk, 31b-32a.
 34. Sûz-i dil, 23b.
 VIII. Sûz-i dil-ârâ, 11b-12a.
 100. Sûz-nâk, 32b-33a.
 36. Sünbûle, 24a.
 35. Sünbûle-i kadîm, 23b-24a.
 38. Sünbûle-Nihâvend, 24a.
 26. Şedd-i Arabân, 21b.
 59. Şehnâz, 27a.
 61. Şehnâz-Büselik, 27b.
 111. Şehr-i nâz, 35a.
 109. Şevk-i dil (a), 34b-35a.
 (3.) Şevk-i dil (b), 44b-45a.
 33. Şevk-âver, 23b.
 112. Şevk-engîz, 35a-35b.
 77. Şîrâz, 29a-29b.
 8. Tâhîr-i sagîr, 18b.
 9. Tâhîr-i kebîr, 18b.
 97. Tûrkî-Hicâz, 32a-32b.
 XIV. Uşşâk, 13b-14a.
 16. Uzzâl, 19b-20a.
 31. Vech-i Arazbâr, 23a.
 45. Yegâh, 25a-25b.
 44. Zâvîl, 25a.
 67. Zemzeme, 28a-28b.
 96. Zengûle, 32a.

Usûller Buldurusu

4. Aksak Semâî, 39a.
14. Bereşân, 39b.
6. Çenber, 39a.
10. Çifte Düyek, 39b.
13. Devr-i Kebîr, 39b.
8. Devr-i Revân-ı Hindî, 39b.
11. Evfer, 39b.
12. Evsat, 39b.
5. Fâhite, 39a.
9. Frenkçîn, 39b.
17. Hafîf, 40a.
7. Muhammes, 39b.
15. Remel, 40a.
3. Sâde Düyek, 39a.
18. Sakil, 40a.
1. Semâî, 39a.
2. Sôfyân, 39a.
20. Şarkî Düyek' i, 40b.
21. Şirin, 40b.
19. Zarb-ı Fetih, 40a-40b.
16. Zarb-ı Hüner, 40a

Tedkîk ü Tahkîk

İnceleme ve Gerçeği Araştırma

Nâsır Abdülbâkî Dede

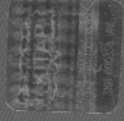
Açıklama ve Notlarla Günümüz Türkçesine Çeviren:

Yalçın Tura

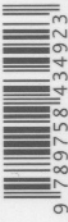
Mevlevî şeyhi, şair, neyzen, bestekâr, müzik bilgini Nâsır Abdülbâkî Dede (1765-1821) sırasıyla nâgme ve makamları, bileşimleri ve usûlleri incelediği *Tedkîk ü Tahkîk* adlı eserini Hicrî 1209 yılında III. Selim'e sunmuştur. Eseri beğenen III. Selim'in birkaç bileşim daha yapıp yazılmasını

buyurması üzerine bir de "Zeyl" (Ek bölüm) kaleme almıştır.

Yalçın Tura'nın açıklama ve notlarıyla zenginleştirerek / günümüz Türkçesine aktardığı eser Türk müziğinin önemli kaynakları arasında yer alır.



ISBN 975-8434-92-6



9 789758 434923

12 50T